

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»
Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу

ДО ЗАХИСТУ

завідувач кафедри
світової політики, дипломатії
та туристичного бізнесу
доц. Парфіненко А.Ю.

**Кваліфікаційна бакалаврська
робота**

на тему: «Проблеми та перспективи розвитку екологічного
туризму в Волинській області»

Виконала: студентка 4 курсу, групи УТ-41
Спеціальності 242 «Туризм»
Бурдовіцина Діана Андріївна

_____ (прізвище та ініціали)

Керівник: к.е.н., доц. Шамара І.М.

_____ (прізвище та ініціали)

Рецензент: к.е.н., доц. Більовска О.О.

_____ (прізвище та ініціали)

Підсумкова оцінка:

за національною шкалою: _____

кількість балів: _____

Голова Екзаменаційної комісії

_____ (підпис)

Покоłodна М. М.
_____ (прізвище та ініціали)

Харків – 2025 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»
Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу
Рівень вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень) перший
(бакалаврський)
Напрямок підготовки
Спеціальність 242 «Туризм»

ЗАТВЕРДЖУЮ
завідувач кафедри світової
політики, дипломатії та
туристичного бізнесу
та країнознавства
Доц. Парфіненко А.Ю.

“ _____ ” _____ 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ БАКАЛАВРСЬКУ РОБОТУ (ПРОЕКТ)
Бурдовіциної Діани Андріївни

_____ (прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема роботи «Проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в Волинській області»

керівник роботи Шамара Ірина Миколаївна, к.е.н., доц.
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від 02.04.2025 р. № 4001-5/868

Строк подання студентом роботи 12.05.2025 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити:
розкрити сутність, зміст екологічного туризму; надати класифікацію видів екологічного туризму; узагальнити методичні підходи до оцінки потенціалу екологічного туризму; проаналізувати природно-рекреаційний потенціал Волинської області як передумову розвитку екологічного туризму; здійснити аналіз сучасного стану та виявити ключові проблеми розвитку екологічного

туризму в регіоні; визначити перспективи розвитку екологічного туризму у Волинській області.

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1	Розділ 1. Теоретико-методологічні засади розвитку екологічного туризму
2	Розділ 2. Аналіз сучасного стану, проблем та перспектив розвитку екологічного туризму в Волинській області

5. Дата видачі завдання 02.12.2024 р.

Студент

підпис

Д. А. Бурдовіцина
ініціали, прізвище

Керівник роботи

підпис

І. М. Шамара
ініціали, прізвище

АНОТАЦІЯ

Бурдовіцина Д. А. «Проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму у Волинській області»

У дипломній роботі досліджено проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму у Волинській області як одного з пріоритетних напрямів сталого туризму. Розкрито сутність та зміст поняття «екологічний туризм», представлено класифікацію його основних видів. Узагальнено методичні підходи до оцінки туристично-рекреаційного потенціалу територій для цілей екотуризму. Проведено комплексний аналіз природно-рекреаційного потенціалу Волинської області як важливої передумови для розвитку екологічного туризму. Визначено сучасний стан цього виду туризму в регіоні, окреслено основні проблеми інфраструктурного, організаційного та екологічного характеру. На основі проведеного аналізу сформульовано перспективні напрями розвитку екологічного туризму у Волинській області з урахуванням принципів сталого розвитку, потреб туристів та збереження природної спадщини регіону.

ANNOTATION

Burdovytsyna D. "Problems and Prospects for the Development of Ecological Tourism in the Volyn Region"

The paper deals with the problems and prospects of ecological tourism development in the Volyn region as a priority area of sustainable tourism. The essence and content of the concept of "ecological tourism" are revealed, and the main types of ecological tourism are classified. Methodological approaches to assessing the tourism and recreational potential of territories for ecotourism purposes are summarized. A comprehensive analysis of the natural and recreational potential of the Volyn region is conducted as a prerequisite for the development of ecological tourism. The current state of this type of tourism in the region is assessed, and key infrastructural, organizational, and environmental problems are identified. Based on the analysis, promising directions for the development of ecological tourism in the Volyn region are proposed, taking into account the principles of sustainable development, tourist needs, and the preservation of the region's natural heritage.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ	
1.1. Сутність та зміст екологічного туризму.....	6
1.2. Класифікація видів екологічного туризму.....	14
1.3. Методичні підходи до оцінки потенціалу екологічного туризму....	18
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ, ПРОБЛЕМ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ	
2.1. Природно-рекреаційний потенціал Волинської області як передумова розвитку екологічного туризму.....	26
2.2. Аналіз сучасного стану та проблем розвитку екологічного туризму в регіоні.....	35
2.3. Перспективи розвитку екологічного туризму в регіоні.....	47
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах глобальних викликів сьогодення, пов'язаних зі зміною клімату, втратою біорізноманіття та посиленням екологічних проблем, сталий розвиток постає одним із пріоритетних завдань для кожної держави. У цьому контексті екологічний туризм набуває особливого значення, оскільки він не лише сприяє раціональному використанню природних ресурсів та збереженню унікальних екосистем, але й забезпечує соціально-економічні вигоди для місцевих громад, підвищуючи їхню екологічну свідомість. Для України, яка активно інтегрується до європейського співтовариства та прагне до реалізації принципів сталого розвитку, екотуризм є перспективним напрямком диверсифікації національної економіки та зміцнення іміджу країни як території з багатою природною спадщиною.

Волинська область, завдяки своєму унікальному природно-рекреаційному потенціалу, зокрема наявності Шацького національного природного парку, Національного природного парку "Прип'ять-Стохід", широкої мережі озер, річок та лісів Полісся, володіє винятковими передумовами для розвитку екологічного туризму. Однак, незважаючи на значні природні ресурси, реалізація цього потенціалу стикається з низкою системних проблем, пов'язаних із недостатнім розвитком спеціалізованої інфраструктури, обмеженою кількістю якісних екотуристичних продуктів, низьким рівнем маркетингового просування та координації діяльності між суб'єктами. Відсутність чітких стратегій, які б враховували регіональну специфіку та глобальні тенденції, стримує трансформацію екотуристичного потенціалу Волині в реальні, сталі практики. Все це зумовлює високу актуальність дослідження проблем та перспектив розвитку екологічного туризму саме у Волинській області.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та методологічні засади розвитку туризму, зокрема екологічного, знайшли відображення у

працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них слід відзначити роботи: В.С. Заруба, А.Ю. Мельниченко, М.П. Мальська, А.М. Панченко та інші у вітчизняній науці, або зарубіжних – Martha Honey, David Newsome, Ralf Buckley. Вони досліджували сутність екотуризму, його принципи, класифікацію, методичні підходи до оцінки ресурсного потенціалу.

Проте, незважаючи на значний обсяг напрацювань, комплексне та системне дослідження, присвячене аналізу сучасних проблем, визначенню стратегічних перспектив та розробці конкретної моделі сталого розвитку екологічного туризму саме у Волинській області, з урахуванням її унікальних природних особливостей та існуючих викликів, є недостатнім. Це зумовлює необхідність подальших досліджень та обумовлює вибір теми дипломної роботи.

Об'єктом дослідження є процес розвитку екологічного туризму.

Предметом дослідження є проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму у Волинській області.

Мета дослідження полягає у виявленні ключових проблем та визначенні перспектив розвитку екологічного туризму у Волинській області.

Для досягнення поставленої мети в роботі були сформульовані наступні завдання дослідження:

1. розкрити сутність, зміст екологічного туризму;
2. надати класифікацію видів екологічного туризму;
3. узагальнити методичні підходи до оцінки потенціалу екологічного туризму;
4. проаналізувати природно-рекреаційний потенціал Волинської області як передумову розвитку екологічного туризму.
5. здійснити аналіз сучасного стану та виявити ключові проблеми розвитку екологічного туризму в регіоні.
6. визначити перспективи розвитку екологічного туризму у Волинській області.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань у роботі були використані такі методи:

- теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення та систематизація – для вивчення теоретико-методологічних засад екологічного туризму та узагальнення існуючих підходів до оцінки його потенціалу;
- емпіричні методи: порівняльний та системний аналіз – для оцінки природно-рекреаційного потенціалу та аналізу сучасного стану розвитку екотуризму в регіоні; статистичний метод – для обробки наявних статистичних даних; SWOT-аналіз – для ідентифікації сильних та слабких сторін, можливостей та загроз розвитку екотуризму;
- прогностичні методи: метод моделювання – для розробки концептуальної моделі сталого розвитку екологічного туризму.

Кваліфікаційна бакалаврська робота складається зі вступу, 2 розділів, висновків, списку використаних джерел. Робота викладена на 62 сторінках та містить 6 рисунків та 19 таблиць. Список використаних джерел містить 38 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Сутність та зміст екологічного туризму

Глобалізаційні процеси, технологічний розвиток та невинне зростання населення актуалізували пошук нових парадигм взаємодії суспільства і природи, спрямованих на гармонізацію антропогенної діяльності з потребами довкілля. У цьому контексті сфера туризму, яка традиційно розглядалася як індустрія відпочинку та розваг, зазнає суттєвих трансформацій, реагуючи на екологічні виклики та зміну ціннісних орієнтирів споживачів. Одним із найпомітніших проявів цієї трансформації стало формування та розвиток екологічного туризму – феномену, що виходить за межі простого відвідування природних територій, пропонуючи філософію відповідальної подорожі, яка інтегрує природоохоронні імперативи, соціально-економічні інтереси місцевих громад та освітньо-виховні цілі.

Поняття "екологічний туризм" не виникло раптово; його поява була підготовлена тривалою історією взаємодії людини з природою у форматі подорожей та зростанням природоохоронної свідомості.

Історично подорожі до природних ландшафтів існували здавна, проте їх мотивація та вплив суттєво відрізнялися від сучасного розуміння екотуризму. Ранні форми природничого туризму часто мали утилітарний (мисливство, рибальство) або науково-дослідницький характер (експедиції натуралістів). З розвитком романтизму в культурі зростає естетичне сприйняття дикої природи, що стимулює подорожі до гір, водоспадів, незайманих лісів заради споглядання та натхнення.

Ключовим поштовхом до формування ідеологічних засад екотуризму став розвиток природоохоронного руху у XIX-XX століттях. Створення перших національних парків (Єллоустоун у США, 1872 р.) було спрямоване на збереження унікальних природних територій від неконтрольованої

експлуатації, водночас передбачаючи можливість їх відвідування з освітньою та рекреаційною метою. Такі постаті, як Джон М'юр, Олдо Леопольд, формували етичні принципи шанобливого ставлення до дикої природи, що пізніше лягли в основу екотуристичної ідеології.

Водночас критика наслідків масового туризму, який набув значного поширення після Другої світової війни, стала ще одним важливим чинником. Хоча ідеї відповідального природокористування в туризмі визрівали поступово, сам термін "екологічний туризм" почав активно вживатися наприкінці 1970-х – на початку 1980-х років. Одним із перших його вжив канадський дослідник Клаус-Дітер Гетцер у 1965 році, проте широкого розповсюдження термін набув пізніше. Часто піонером у формалізації поняття вважають мексиканського архітектора-еколога Гектора Себальйоса-Ласкурейна, який у 1983 році визначив екотуризм як "подорожі до відносно незайманих або не забруднених антропогенним впливом природних територій з основною метою вивчення, споглядання та насолоди дикою природою (рослинами, тваринами), а також будь-якими існуючими на цих територіях культурними пам'ятками (як минулого, так і сучасності)". Це раннє визначення акцентувало увагу переважно на природничому та освітньому аспектах, а також на мінімізації негативного впливу [32].

Подальша еволюція поняття була тісно пов'язана з розвитком концепції сталого розвитку, популяризованої звітом Комісії Брундтланд (1987) та закріпленої на Саміті Землі в Ріо-де-Жанейро (1992). Стало очевидним, що екотуризм має не лише мінімізувати шкоду, але й активно сприяти досягненню екологічних, соціальних та економічних цілей сталого розвитку. Це знайшло відображення у більш комплексних дефініціях. Міжнародна спілка охорони природи (IUCN) визначає екотуризм як "відповідальну подорож до природних територій, яка сприяє охороні природи, підтримує добробут місцевого населення та включає навчання та інтерпретацію". Міжнародне товариство екотуризму (TIES) пропонує схоже визначення, підкреслюючи його роль у збереженні біорізноманіття та

забезпеченні сталого розвитку місцевих громад через освіту туристів та місцевих жителів.

Таблиця 1.1

Еволюція поняття "екологічний туризм"

Період	Ключові особи / документи	Визначення / підходи	Концептуальні зрушення
1965 р.	Клаус-Дітер Гетцер (Канада)	Перші згадки терміна «екотуризм» у науковому середовищі.	Зародження ідеї відповідального природокористування в туризмі.
1983 р.	Гектор Себальйос-Ласкурейн (Мексика)	«Подорожі до відносно незайманих природних територій з метою споглядання природи та культурних об'єктів при мінімальному впливі на довкілля».	Акцент на природоохоронному, освітньому та споглядальному аспектах.
1987 р.	Звіт Комісії Брундтланд (Our Common Future)	Вперше офіційно окреслено концепцію сталого розвитку.	Перехід від охоронної до інтегрованої моделі (екологія + економіка + соціум).
1992 р.	Саміт Землі в Ріо-де-Жанейро (Конференція ООН з навколишнього середовища)	Посилено увагу до сталого туризму як складової глобальної політики розвитку.	Визнання екотуризму як інструменту досягнення Цілей сталого розвитку (SDGs).
1991–1996 рр.	The International Ecotourism Society (TIES), IUCN	TIES: «Відповідальні подорожі природними територіями, що сприяють охороні природи та добробуту місцевого населення». IUCN: подібне визначення з акцентом на освіту.	Інтеграція екологічних, соціальних і культурних факторів; роль освіти, включення місцевих громад.
2000–2020-ті рр.	Глобальні дослідження UNWTO, UNEP, Global Ecotourism Network	Формується бачення екотуризму як етичної практики з позитивним впливом.	Від "мінімізації шкоди" до "генерації користі". Від природоорієнтованості до цілісного сталого підходу. Посилення ролі громад і екопросвіти.

Складено автором за матеріалами: [32; 33; 34; 35]

Аналіз еволюції дефініцій дозволяє виокремити ключові концептуальні зрушення:

- від простого природоорієнтованого туризму (nature-based tourism) до туризму з чіткими етичними та ціннісними засадами;
- від фокусу на мінімізації негативного впливу до акценту на генерації позитивного внеску (в охорону природи, розвиток громад);
- від переважно екологічної спрямованості до інтеграції екологічних, соціальних та економічних вимірів сталого розвитку.

Незважаючи на численні визначення, ядро поняття "екологічний туризм" окреслюється через його нормативний характер. Це не просто будь-яка подорож на природу, а форма туризму, яка має відповідати певним принципам та прагнути до досягнення конкретних цілей.

Принципи екотуризму є його нормативною основою, слугуючи критеріями для оцінки відповідності туристичної діяльності ідеалам сталого та відповідального туризму. Хоча різні організації можуть формулювати їх з певними відмінностями, зазвичай виділяють три ключові та взаємопов'язані аспекти: збереження природи, підтримка місцевих громад та екологічна освіта/інтерпретація.

Безумовно, збереження природи є найбільш очевидним і фундаментальним принципом екотуризму. Він охоплює не лише прагнення уникнути будь-якої шкоди довкіллю, але й, в ідеалі, передбачає активний позитивний вплив на його стан.

Довгостроковий успіх екотуризму неможливий без урахування інтересів та потреб місцевих жителів, які проживають на територіях, що використовуються для туризму, або поблизу них. Цей принцип наголошує на необхідності інтеграції екотуризму в соціально-економічний та культурний контекст місцевих громад.

Таблиця 1.2

Принципи екотуризму

Принцип	Основні напрями реалізації
Збереження природи: від мінімізації впливу до активного внеску	Екологічно чутливе планування (інфраструктура, матеріали); управління туристичними потоками (ліміти, зонування, сезонні обмеження); відповідальна поведінка туристів (маршрути, заборони, принцип "не залишай сліду"); ресурсозбереження ; управління відходами (мінімізація, сортування, вивезення); фінансування природоохоронних територій; підтримка екопроектів (реінтродукція, охорона); економічні альтернативи для місцевих жителів; підвищення цінності природних територій
Підтримка місцевих громад: соціально-економічна справедливість та культурна повага	Розвиток місцевого підприємництва; справедливий розподіл доходів; права і можливості громад через участь у прийнятті рішень; Збереження автентичності; культурний обмін.
Екологічна освіта та інтерпретація: формування відповідальної свідомості	Пояснення природоохоронних заходів; демонстрація зв'язку з місцевою культурою; особистий досвід взаємодії з природою; навчання правилам поведінки; волонтерські програми; екопросвіта для місцевих жителів і молоді

Складено автором за матеріалами: [29]

Екотуризм – це більше, ніж просто споглядання природної краси. Це унікальна можливість для навчання та поглибленого розуміння екологічних процесів, усвідомлення важливості біорізноманіття та взаємозв'язку між людиною і довкіллям. Цей принцип спрямований на те, щоб перетворити туристичну подорож на інструмент формування екологічної свідомості та відповідальної поведінки [6].

Важливим аспектом є також екологічна освіта місцевого населення. Екотуризм може стати каталізатором підвищення екологічної грамотності серед місцевих жителів, особливо молоді, через організацію освітніх програм при візит-центрах та залучення місцевих шкіл до екотуристичних і природоохоронних ініціатив. Ефективна екологічна освіта здатна перетворити туриста з пасивного споживача вражень на активного учасника процесу пізнання та збереження природної спадщини.

Важливо усвідомлювати, що ці три принципи екотуризму не існують ізольовано один від одного. Насправді вони тісно переплетені та взаємно підсилюють один одного, створюючи синергетичний ефект.

Наприклад, ефективне збереження природних екосистем значною мірою залежить від підтримки та активної участі місцевих громад. У свою чергу, економічні вигоди, які отримують місцеві жителі від екотуризму, можуть стати потужним стимулом для збереження природних ресурсів, що є основою їхнього доходу. Екологічна освіта, спрямована як на туристів, так і на місцеве населення, підвищує цінність природи в їхніх очах, сприяючи таким чином як її збереженню, так і відповідальному розвитку туризму. Крім того, якісна інтерпретація природної та культурної спадщини неможлива без її попереднього збереження.

Водночас слід визнати, що між цими принципами можуть виникати певні напруження та навіть конфлікти. Наприклад, прагнення забезпечити комфорт для туристів через розвиток інфраструктури може суперечити цілям мінімізації антропогенного впливу на довкілля. Аналогічно, економічні інтереси іноді можуть домінувати над природоохоронними пріоритетами.

Саме тому успіх екотуризму визначається здатністю знаходити збалансований підхід до реалізації всіх трьох принципів через прозоре планування, ефективне управління та постійний діалог між усіма зацікавленими сторонами.

У межах сучасних міжнародних стандартів екотуризму сформувалися чіткі вимоги, згруповані за чотирма основними категоріями: екологічними, соціальними, економічними та освітніми. Ці вимоги не є ізольованими – навпаки, вони утворюють взаємопов'язану систему, що забезпечує баланс між захистом довкілля, добробутом місцевих громад та просвітницькою функцією туризму. Нижче наведено таблицю 1.3 основних вимог екотуризму відповідно до міжнародних підходів.

Таблиця 1.3

Основні вимоги екотуризму відповідно до міжнародних підходів

Категорія	Основні вимоги
Екологічні	- Збереження ландшафтів і біорізноманіття - Енергоефективність - Управління відходами - Використання відновлюваних ресурсів
Соціальні	- Повага до місцевих культур і звичаїв - Залучення місцевого населення - Гендерна рівність - Забезпечення справедливої зайнятості
Економічні	- Підтримка місцевих підприємств - Розвиток місцевої інфраструктури - Перерозподіл доходів від туризму на користь громад
Освітні	- Підвищення екологічної обізнаності - Інтерпретаційні програми - Підготовка гідів та провайдерів послуг

Складено автором за матеріалами: [6]

Ці критерії є орієнтиром для розробки стратегій сталого розвитку туристичних територій, створення еко-об'єктів, сертифікації туроператорів та готельних комплексів, а також є основою для розробки державної політики в галузі туризму. Вони мають універсальний характер, але водночас дозволяють адаптацію до локальних умов, зокрема в таких регіонах, як Волинська область, де збереження унікальних природних ресурсів та активізація громад через екотуризм мають важливе значення для регіонального розвитку.

У сучасному світі екотуризм дедалі більше інтегрується в глобальні підходи до сталого розвитку, зокрема завдяки діяльності впливових міжнародних організацій та ініціатив. Вони розробляють стандарти, етичні кодекси, методичні рекомендації та сертифікаційні критерії, які стають основою для формування державної політики, корпоративної відповідальності та освітніх програм у сфері екологічного туризму.

Таблиця 1.4

Провідні організації та їх роль у розвитку екотуризму

Організація / Ініціатива	Основні документи / стандарти	Роль у розвитку екотуризму
The International Ecotourism Society (TIES)	Глобальні принципи екотуризму (Global Ecotourism Guidelines)	Піонер у стандартизації та просуванні принципів екотуризму на глобальному рівні
UNWTO (Всесвітня туристична організація)	UNWTO Global Code of Ethics for Tourism	Формує політику сталого туризму для країн-членів, зокрема через програми «Tourism for SDGs»
IUCN (Міжнародна спілка охорони природи)	Принципи природоохоронного туризму (Tourism and Protected Areas Guidelines)	Розробляє практичні керівництва для туризму в заповідних та охоронних територіях
GSTC (Global Sustainable Tourism Council)	GSTC Criteria for Destinations / Hotels / Tour Operators	Головний орган зі сертифікації сталого туризму, визнається у багатьох країнах світу
ISO (Міжнародна організація зі стандартизації)	ISO 21401:2018 – Sustainability management system for accommodation establishments	Забезпечує інтеграцію принципів сталості в управління туристичними об'єктами (зокрема еко-готелями)
Global Ecotourism Network (GEN)	Регіональні стандарти та кейси кращих практик	Платформа для обміну досвідом між регіонами (Азія, Європа, Америка, Африка)

Складено автором за матеріалами: [32;33;34;35;36;37;38]

В таблиці 1.4 подано характеристику провідних організацій, що відіграють ключову роль у формуванні глобального розвитку екотуризму. Ці організації не лише визначають напрям розвитку екотуризму, але й сприяють його популяризації, підвищенню професійного рівня фахівців, впровадженню інновацій у сфері природоорієнтованих подорожей, а також забезпечують ефективну комунікацію між науковою спільнотою, урядами, туристичним бізнесом та місцевими громадами. Їхня діяльність формує глобальний стандарт, до якого поступово адаптуються й національні туристичні стратегії, включаючи потенціал Волинської області в контексті розвитку екотуризму.

1.2 Класифікація видів екологічного туризму

Визначити сутність екотуризму – означає виокремити його іманентні риси, що відрізняють його від інших видів туризму, які також можуть відбуватися у природному середовищі. Сутність екотуризму полягає у його цілеспрямованій інтеграції трьох вимірів: збереження природного середовища, забезпечення соціально-економічного добробуту місцевих жителів та надання якісного освітньо-інтерпретаційного досвіду для відвідувачів. Це філософія подорожі, що прагне до синергії між людиною та природою.

Таблиця 1.5

Порівняльна характеристика екотуризму та споріднених форм туризму

Тип туризму	Коротка характеристика	Спільні риси з екотуризмом	Відмінності від екотуризму
Природничий туризм	Подорожі, основною мотивацією яких є контакт із природою (ліси, гори, озера).	Відвідування природних територій, інтерес до природи	Не обов'язково включає збереження, освіту та принципи сталого розвитку (напр., звичайний пікнік у лісі).
Сільський зелений туризм	Відпочинок у сільській місцевості, знайомство з аграрним побутом, ремеслами, сільським ландшафтом.	Можливе екологічне спрямування (агроекотуризм), підтримка громад	Основна мета – культурне та побутове занурення, а не обов'язково охорона природи.
Пригодницький туризм	Туризм, пов'язаний із фізичною активністю, ризиком, викликами (альпінізм, трекінг, рафтинг тощо), часто в диких природних умовах.	Здійснюється у природному середовищі, іноді перетинається з екотуризмом	Основний акцент – не на збереженні природи, а на адреналіні та активному відпочинку (іноді без сталих практик).
Сталий туризм	Широка концепція, яка охоплює економічну, соціальну й екологічну стійкість усіх форм туризму.	Екотуризм є однією з форм сталого туризму	Включає не лише природоорієнтовані, а й міські, культурні, круїзні види туризму, де сталий підхід застосовується ширше.

Складено автором за матеріалами: [19]

Екологічний туризм, як форма природоорієнтованої діяльності, що поєднує рекреацію з охороною навколишнього середовища та розвитком місцевих громад, охоплює широкий спектр підвидів, які відрізняються за цільовою аудиторією, формами активності, рівнем освітнього компонента, тривалістю перебування та ступенем втручання у природне середовище. Класифікація екотуризму є ключовим інструментом для розробки туристичних продуктів, управління дестинаціями, а також моніторингу впливу туризму на екосистеми.

Класифікація видів екотуризму дозволяє краще зрозуміти потреби цільових аудиторій, розробити специфічні маршрути, регулювати потоки туристів і мінімізувати навантаження на природні ресурси. Кожен з видів екотуризму робить свій внесок у формування сталих територіальних систем, у яких гармонійно поєднуються економічна вигода, екологічна рівновага та соціальна справедливість. У науковій літературі екотуризм часто поділяють за мотиваціями туристів, формами взаємодії з природою, функціональними цілями (освітні, наукові, відновлювальні) та рівнем організованості. Основні типи екологічного туризму зображено на рис. 1.1.

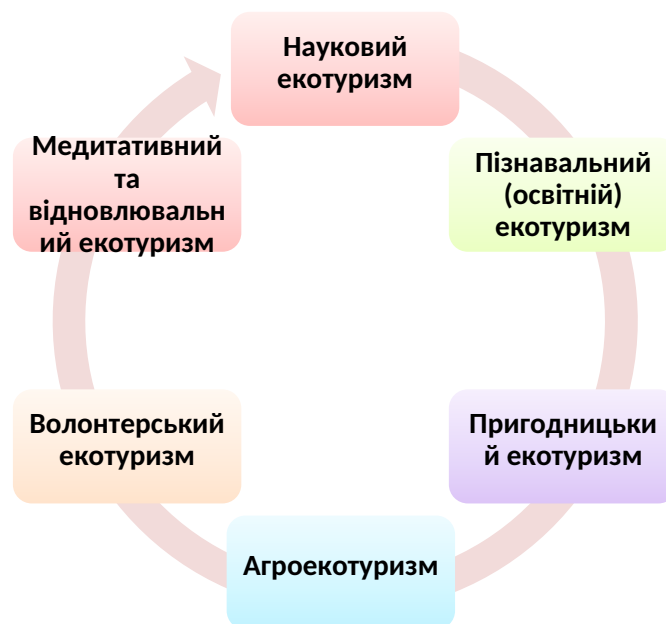

Рис.1.1. Типи екологічного туризму
Розроблено автором за матеріалами: [7]

Науковий екотуризм. Цей вид туризму має на меті проведення польових досліджень, спостережень за природними процесами або участь у наукових експедиціях. До нього належать поїздки вчених, аспірантів, студентів або зацікавлених громадян до природних територій з метою вивчення флори, фауни, геологічних утворень чи кліматичних явищ. Такий туризм, зазвичай, вимагає спеціальної підготовки й тісної взаємодії з науковими установами або природоохоронними органами.

Пізнавальний (освітній) екотуризм. Цей тип екотуризму зорієнтований на широке коло туристів, зацікавлених у спогляданні природи, участі в екскурсіях з гідами, що пояснюють екологічні процеси, екосистемні зв'язки та значення біорізноманіття. Пізнавальний туризм може бути короткостроковим (одноденні тури до заповідників) або багатоденним (екскурсійні маршрути з проживанням у еколоджах).

Пригодницький екотуризм. Цей вид поєднує екологічну мотивацію з елементами фізичної активності (пішохідні походи, каякінг, орнітологічні тури, велотури). Його особливістю є інтеграція гострих вражень та відповідального ставлення до довкілля. Такий туризм сприяє популяризації охоронюваних територій серед молодіжної аудиторії, проте вимагає обмеження впливу на середовище та регулювання відвідуваності.

Агроекотуризм – це форма відпочинку у сільській місцевості, що поєднує ознайомлення з традиційними методами сільського господарства та екологічно чистими практиками (органічне землеробство, пермакультура, екобудівництво). Він сприяє підтримці локального способу життя, збереженню агробіорізноманіття, відновленню культурних ландшафтів.

Волонтерський екотуризм. Поєднує туризм з волонтерською діяльністю у сфері збереження природи: участь у програмах з відновлення лісів, очищення територій, захисту видів. Цей формат сприяє розвитку громадянської відповідальності серед туристів.

Медитативний та відновлювальний екотуризм. Форма екотуризму, зорієнтована на психоемоційне відновлення, зниження рівня стресу через

контакт із природою. Часто включає практики йоги, "лісові ванни", майндфулнес у природних локаціях.

Екотуризм розглядається як один з найперспективніших інструментів забезпечення балансу між економічним розвитком, соціальним благополуччям та збереженням довкілля. Його значення для сталого розвитку територій виявляється у кількох ключових напрямках, що зазначені в таблиці 1.6.

Екотуризм стимулює збереження природних територій, оскільки їх наявність є основним туристичним ресурсом. Завдяки надходженням від туризму фінансується охорона природи, моніторинг біорізноманіття, інфраструктура нацпарків. Туристи також стають свідками цінності природи, що формує екологічну свідомість.

Таблиця 1.6

Напрями впливу екотуризму на сталий розвиток територій

Складова сталого розвитку	Зміст та вплив екотуризму
Екологічна складова	<ul style="list-style-type: none"> - Стимулює збереження природних територій - Фінансує охорону природи та моніторинг біорізноманіття - Сприяє розвитку екологічної інфраструктури - Формує екологічну свідомість туристів
Економічна складова	<ul style="list-style-type: none"> - Створює робочі місця на місцевому рівні (екскурсоводи, ремісники тощо) - Підтримує малі підприємства (екоферми, гостьові будинки) - Забезпечує залишення прибутків у громаді
Соціокультурна складова	<ul style="list-style-type: none"> - Відроджує традиційні знання та ремесла - Зберігає гастрономічну спадщину - Активізує участь місцевого населення у туризмі - Підвищує самооцінку та сприяє культурному діалогу
Територіальний розвиток	<ul style="list-style-type: none"> - Сприяє розвитку інфраструктури у віддалених регіонах - Є джерелом інвестицій у сільські території - Підвищує якість життя через розвиток екологічно дружньої інфраструктури

Складено автором за матеріалами: [9]

Розвиток екотуризму стимулює місцеву економіку через створення робочих місць (екскурсоводи, працівники готелів, ремісники), підтримку малих підприємств (екоферми, майстерні, гостьові будинки). За умов

правильного управління, прибутки залишаються у громаді, а не витікають до зовнішніх корпорацій.

Екотуризм сприяє відродженню традиційних знань, ремесел, гастрономічної спадщини. Місцеве населення виступає активним учасником турпродукту, що підвищує його самооцінку та забезпечує міжкультурний діалог.

У багатьох випадках екотуризм є каталізатором інфраструктурного розвитку у віддалених або депресивних регіонах, де відсутні інші інвестиційні стимули. Побудова туристичної інфраструктури – за умови екологічного планування – сприяє зростанню якості життя місцевого населення.

З огляду на виклики кліматичної кризи, деградації природних середовищ і соціальної нерівності, екотуризм може і має стати інструментом трансформації туризму в екологічно відповідальну та соціально орієнтовану галузь. Для цього необхідні ефективні механізми управління, сертифікації, просвітництва та інтеграції інтересів усіх стейкхолдерів – від туристів до місцевих громад.

1.3. Методичні підходи до оцінки потенціалу екологічного туризму

Екологічний туризм, як форма сталого туризму, орієнтована на відповідальну подорож до природних територій, що сприяє їхньому збереженню та покращенню добробуту місцевого населення, набуває все більшої актуальності в контексті глобальних екологічних викликів та зростаючого попиту на автентичний природний досвід. Оцінка потенціалу екологічного туризму є ключовим етапом для ефективного планування, розвитку та управління цією галуззю, дозволяючи ідентифікувати перспективні території, визначати оптимальні форми туристичної діяльності та мінімізувати негативний вплив на довкілля та місцеві громади.

Оцінка потенціалу екологічного туризму є складним та багатоаспектним процесом, що вимагає застосування комплексних та науково обґрунтованих методичних підходів.

Оцінка потенціалу екологічного туризму ґрунтується на міждисциплінарному підході, інтегруючи концепції екології, географії, економіки, соціології та туризмознавства.

Таблиця 1.7

Теоретичні засади оцінки потенціалу екологічного туризму

Концепція / підхід	Суть концепції	Значення для оцінки потенціалу екотуризму
Концепція природного капіталу	Природні ресурси розглядаються як економічно цінні активи.	Ідентифікація природних ресурсів як туристичних активів, їх якісна та кількісна оцінка.
Теорія сталого розвитку	Потрібен баланс між економікою, екологією та соціумом.	Урахування довгострокової стійкості території, мінімізація негативного впливу туризму.
Концепція пропускної спроможності території	Екосистема має обмежену здатність до антропогенного навантаження.	Визначення граничного рівня туристичної активності без шкоди довкіллю.
Теорія зацікавлених сторін	Всі залучені сторони (громади, туристи, бізнес тощо) повинні брати участь у плануванні та прийнятті рішень.	Аналіз інтересів та рівня участі місцевого населення у розвитку екотуризму.
Принципи екологічного туризму	Включають захист природи, мінімізацію шкоди, освіту, вигоди для громад.	Перевірка відповідності території базовим принципам екотуризму: екологічність, інтеграція з громадою, освітній компонент.

Складено автором за матеріалами: [13]

Залежно від цілей дослідження, характеру території, доступності даних та управлінських пріоритетів, застосовуються різноманітні методи оцінювання. Доцільним є класифікаційний підхід, що передбачає розподіл методів за кількома критеріями. Нижче представлена таблиця 1.8, яка відображає основні типи методів оцінки потенціалу екотуризму за трьома

ключовими ознаками: домінуючий аспект оцінки, характер даних та територіальний рівень застосування.

Таблиця 1.8

Класифікація методів оцінки потенціалу екологічного туризму

Критерій класифікації	Тип методів	Характеристика
1. За домінуючим аспектом оцінки	Екологічно орієнтовані	Фокус на біорізноманітті, унікальності екосистем, охоронних територіях, екостійкості.
	Соціально-культурно орієнтовані	Оцінка культурної спадщини, традицій, рівня залучення місцевого населення, прийнятності туризму.
	Економічно орієнтовані	Визначення економічної доцільності, аналіз інфраструктури, інвестицій, зайнятості.
	Інтегровані	Поєднання екологічних, соціальних і економічних аспектів для комплексної оцінки.
2. За характером даних	Якісні	Використання експертних оцінок, опитувань, фокус-груп, SWOT-аналізу, інших нечислових методів.
	Кількісні	Використання статистики, геоінформації, економічних індикаторів, числових моделей.
3. За територіальним рівнем	Локальні	Аналіз потенціалу окремих природних об'єктів або населених пунктів.
	Регіональні	Оцінка для адміністративних регіонів, зон або туристичних кластерів.
	Національні	Оцінка на рівні країни, визначення пріоритетів розвитку, стратегічне планування.

Складено автором за матеріалами: [13; 23]

Ефективна оцінка потенціалу екологічного туризму вимагає інтегрованого підходу, що враховує взаємозв'язок між екологічними, соціально-культурними та економічними аспектами. Ігнорування будь-якого з цих компонентів може призвести до негативних наслідків.

Оцінка повинна включати аналіз біорізноманіття (видового складу, чисельності популяцій, наявності рідкісних та ендемічних видів), стану екосистем (лісів, водних об'єктів, луків, боліт), наявності природоохоронних територій (заповідників, національних парків, заказників), рівня антропогенного навантаження (забруднення, деградація земель), а також

екологічної стійкості територій до туристичної діяльності. Використання індикаторів екологічної якості та методик оцінки екосистемних послуг є важливим для визначення екологічної цінності територій та їхньої здатності підтримувати екотуристичну діяльність.

Оцінка повинна враховувати наявність культурної спадщини (історичних пам'яток, археологічних об'єктів, традиційних ремесел), культурних традицій та звичаїв місцевого населення, рівня їхньої залученості до туристичної діяльності, соціальної прийнятності туризму (позитивне чи негативне ставлення місцевих жителів), можливостей для розвитку культурного туризму як складової екотуризму, а також потенційного впливу туризму на соціальну структуру та культурну ідентичність місцевих громад. Методи соціального аудиту, опитування місцевих жителів та аналіз соціально-культурних індикаторів є важливими інструментами для цієї оцінки.

Оцінка повинна включати аналіз існуючої та потенційної туристичної інфраструктури (засобів розміщення, харчування, транспорту, туристичних інформаційних центрів), рівня інвестиційної привабливості території, можливостей для створення робочих місць та збільшення доходів місцевого населення, потенційного мультиплікативного ефекту туризму на суміжні галузі економіки, а також економічної доцільності розвитку екологічного туризму порівняно з іншими видами господарської діяльності. Економічний аналіз витрат і вигод, оцінка туристичної привабливості та розрахунок економічних індикаторів є ключовими методами для цієї оцінки.

Інтеграція цих трьох аспектів вимагає застосування комплексних методологічних рамок, які дозволяють враховувати їхню взаємодію та вплив один на одного. Наприклад, розвиток туристичної інфраструктури (економічний аспект) може мати як позитивний (створення робочих місць), так і негативний (забруднення довкілля) вплив на екологічні та соціально-культурні аспекти. Тому оцінка потенціалу повинна передбачати аналіз цих

взаємозв'язків та пошук оптимальних рішень, що забезпечують сталий розвиток екологічного туризму.

Застосування геоінформаційних систем (ГІС) та кількісних методів значно підвищує об'єктивність та наукову обґрунтованість оцінки потенціалу екологічного туризму. ГІС дозволяють інтегрувати, аналізувати та візуалізувати просторові дані, що є критично важливим для оцінки територіального розподілу природних ресурсів, туристичної інфраструктури, зон з обмеженим доступом, екологічно чутливих територій та інших факторів, що впливають на потенціал екотуризму. За допомогою ГІС можна створювати тематичні карти, проводити просторовий аналіз (наприклад, визначення відстаней до туристичних об'єктів, аналіз видимості ландшафтів), моделювати потенційні туристичні маршрути та визначати зони з найвищим екотуристичним потенціалом на основі заданих критеріїв (наприклад, наявність унікальних природних об'єктів, розвинена транспортна мережа, близькість до населених пунктів з туристичною інфраструктурою).

Застосування статистичних методів, математичного моделювання та економетричного аналізу дозволяє об'єктивізувати оцінку потенціалу та виявити кількісні залежності між різними факторами. Наприклад, можна використовувати статистичний аналіз для визначення кореляції між наявністю певних природних ресурсів та рівнем туристичної активності, економетричні моделі для прогнозування туристичних потоків або методи багатокритеріального аналізу для ранжування територій за їхнім екотуристичним потенціалом на основі набору кількісних показників (наприклад, індекси біорізноманіття, кількість об'єктів культурної спадщини, щільність туристичної інфраструктури).

Інтеграція ГІС та кількісних методів дозволяє проводити більш точну, об'єктивну та науково обґрунтовану оцінку потенціалу екологічного туризму, що є важливим для прийняття обґрунтованих управлінських рішень та розробки ефективних стратегій розвитку галузі.

В контексті глобалізації та зростання екологічної свідомості, міжнародні рейтинги екотуризму відіграють ключову роль у формуванні уявлень про якість, сталу привабливість і відповідальність туристичних дестинацій. Вони не лише орієнтують туристів на вибір етичних напрямків подорожей, а й задають вектори стратегічного розвитку для міських і національних політик. Табличний аналіз таких систем, як Global Destination Sustainability Index, Sustainable Cities Index, Forbes Ecotourism Index і Sustainable Tourism Destinations, засвідчує, що сучасна оцінка туристичних просторів дедалі більше ґрунтується на багатовимірному підході, де екологічні, соціальні та економічні фактори розглядаються як взаємопов'язані.

Таблиця 1.9

Міжнародні рейтинги екотуризму та сталого туризму

Назва рейтингу	Організація	Критерії оцінювання	Приклади лідерів (2024)
Global Destination Sustainability Index (GDS-Index)	GDS-Movement	76 індикаторів у 4 категоріях: управління дестинацією, постачальники, соціальні та екологічні аспекти	1. Гельсінкі (Фінляндія) – 92,43% 2. Гетеборг (Швеція) – 90,83% 3. Копенгаген (Данія) – 88,19%
Sustainable Cities Index	Arcadis	51 індикатор у 3 категоріях: планета, люди, прибуток; охоплює екологічну політику, інфраструктуру, якість життя	1. Амстердам (Нідерланди) 2. Осло (Норвегія) 3. Торонто (Канада)
Ecotourism Index	Forbes Advisor	Біорізноманіття, площа охоронюваних територій, кількість об'єктів ЮНЕСКО, екологічна політика	1. Бразилія 2. Мексика 3. Австралія
Sustainable Tourism Destinations	Forbes	Екологічна інфраструктура, місцеві ініціативи, участь громади	1. Копенгаген (Данія) 2. Орхус (Данія) 3. Глазго (Шотландія)

Складено автором за матеріалами: [28]

Кожен з розглянутих рейтингів має власну методологію, проте їх об'єднує спільне прагнення: верифікувати сталу ефективність міст і країн у збереженні природного середовища, активному залученні місцевих громад і впровадженні екологічних технологій. Так, лідерство Гельсінкі в GDS-Index

обумовлене високим ступенем інтеграції зеленої енергії та екологічної інфраструктури, у той час як Бразилія в рейтингу Forbes вирізняється унікальним біорізноманіттям та розвиненою мережею національних парків. Таке багатoshарове бачення дозволяє інтерпретувати екотуризм не лише як галузь рекреації, а як форму глобального етичного співіснування між людиною, технологією та довкіллям.

На основі аналізу існуючих підходів та передового досвіду пропонується інтегрована методологічна рамка для всебічної оцінки потенціалу екологічного туризму, що включає етапи зображені на Рис. 1.2.

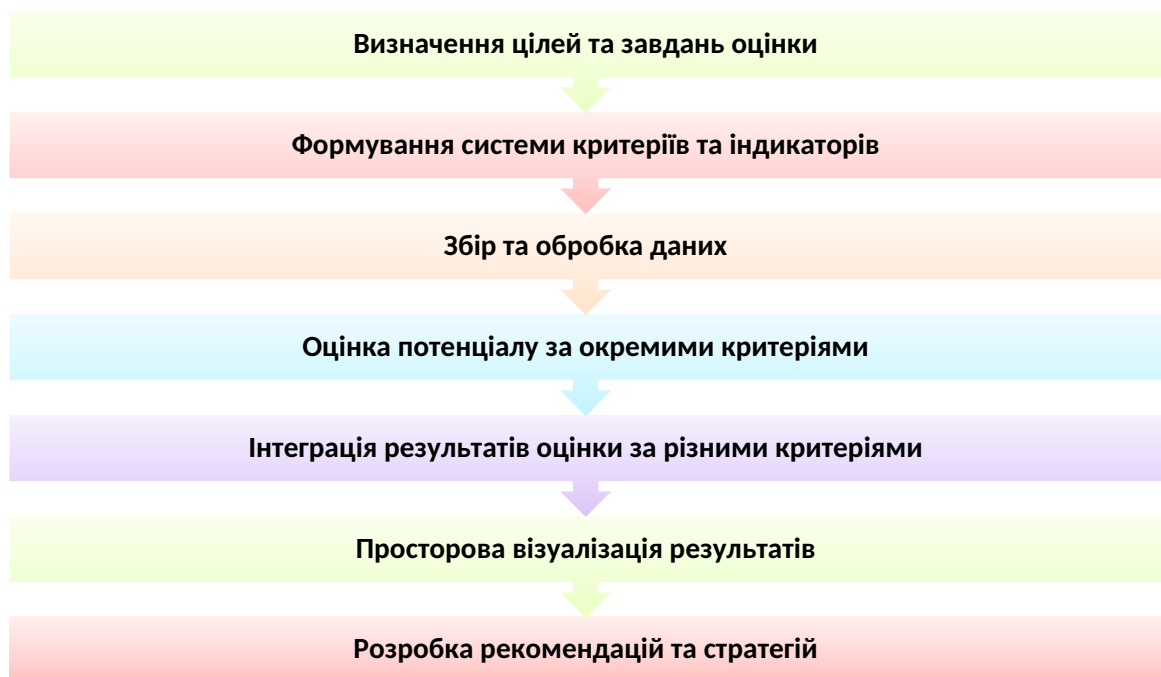

Рис.1.2. Методологічна рамка оцінки потенціалу екологічного туризму

Розроблено автором за матеріалами: [28]

Чітке формулювання мети оцінки (наприклад, ідентифікація перспективних територій, розробка стратегії розвитку, оцінка впливу існуючого туризму) та конкретних завдань (наприклад, оцінка природних ресурсів, аналіз соціально-культурних аспектів, визначення економічної доцільності).

Вибір релевантних критеріїв (екологічних, соціально-культурних, економічних) та розробка вимірних індикаторів для кожного критерію. Критерії та індикатори повинні бути адаптовані до специфіки досліджуваної території та цілей оцінки.

Збір первинних (опитування, експертні оцінки, польові дослідження) та вторинних (статистичні дані, картографічні матеріали, наукові публікації) даних. Застосування ГІС для інтеграції та просторового аналізу даних, використання кількісних методів для статистичної обробки та моделювання.

Проведення оцінки потенціалу за кожним з обраних критеріїв на основі зібраних та оброблених даних. Застосування якісних та кількісних методів оцінки, включаючи експертні оцінки, статистичний аналіз, картографічне моделювання тощо.

Здійснення інтеграції результатів оцінки екологічних, соціально-культурних та економічних аспектів для отримання комплексного розуміння потенціалу екологічного туризму. Застосування методів багатокритеріального аналізу, зважування критеріїв та розробка інтегральних показників потенціалу.

Візуалізація результатів оцінки за допомогою ГІС у вигляді тематичних карт, діаграм та графіків для наочного представлення територіального розподілу потенціалу екологічного туризму та виявлення пріоритетних зон розвитку.

На основі результатів оцінки розробка практичних рекомендацій для планування, розвитку та управління екологічним туризмом, а також формування стратегій сталого розвитку галузі з урахуванням виявленого потенціалу та існуючих обмежень.

Оцінка потенціалу екологічного туризму є складним та багатоаспектним процесом, що вимагає застосування комплексних та науково обґрунтованих методичних підходів. Інтеграція екологічних, соціально-культурних та економічних аспектів, активне використання ГІС та кількісних методів є

ключовими для забезпечення об'єктивності та практичної цінності результатів оцінки.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ, ПРОБЛЕМ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Природно-рекреаційний потенціал Волинської області як передумова розвитку екологічного туризму

Волинська область розташована в північно-західній частині України, займаючи площу близько 20,1 тис. км². Її територія лежить переважно в межах Поліської низовини, що зумовлює переважання плоского або слабохвилястого рельєфу з невеликими висотами. Геологічна будова регіону представлена переважно четвертинними відкладами (піски, супіски, суглинки), що підстилаються більш давніми породами. Такий геологічний субстрат у поєднанні з кліматичними умовами сприяв формуванню специфічних ландшафтів [8].

Клімат Волині помірно континентальний з м'якою зимою та теплим, вологим літом. Значна кількість опадів та невисока випаровуваність, характерні для Полісся, обумовлюють високу зволоженість території та розвиток гідрографічної мережі. Саме гідрологічний компонент є однією з визначальних природних рис Волині та ключовим елементом її екотуристичного потенціалу. Область багата на річки (найбільші – Прип'ять, Стир, Стохід, Турія, Луга) та, що є особливо цінним, на озера. Волинське Полісся відоме своїми численними озерами карстового походження, найбільшим і найвідомішим серед яких є озеро Світязь – найглибше природне озеро України. Озерна система, до складу якої входять понад 220 озер, згрупована переважно у Шацькому районі, формуючи унікальний природний комплекс, що є епіцентром рекреаційної активності [8].

Таблиця 2.1

Географічний паспорт Волинської області з урахуванням
екотуристичного потенціалу

Параметр	Характеристика
Офіційна назва	Волинська область
Адміністративний центр	м. Луцьк
Площа	20 143 км ² (бл. 3,3% площі України)
Природна зона	Українське Полісся; південь області частково входить до Лісостепу
Географічне положення	Північний захід України, прикордонне розташування: межує з Польщею (Захід), Білоруссю (Північ), Львівською та Рівненською областями
Рельєф	Рівнинний, з незначними височинами (Поліська низовина, Волинська височина); підходить для веломаршрутів, піших та кінних походів
Клімат	Помірно континентальний, з м'якою зимою та помірно теплою вологою весною і літом; кліматичні умови сприятливі для цілорічного рекреаційного туризму
Гідрографія	137 річок (Західний Буг, Стир, Прип'ять), понад 270 озер, включно з унікальним Шацьким поозер'ям, численні болота, гідрологічні заказники
Озера	Світязь (найглибше в Україні), Пісочне, Луки, Пулемецьке, Люцимер та інші – база для водного, оздоровчого, біо- та фототуризму
Лісовий покрив	35,5% території області покрито лісами (сосна, дуб, береза, вільха); високий потенціал для лісового туризму, пішохідних маршрутів, спостереження за птахами
Природно-заповідний фонд (ПЗФ)	393 об'єкти ПЗФ: 3 національні парки – Шацький НПП, Прип'ять-Стохід, Цуманська пуца; 1 заповідник – Черемський; 17 заказників загальнодержавного значення
Основні об'єкти екотуризму	Шацьке поозер'я, Цуманська пуца (волинські «Афіни»), урочище «Нечимне», оз. Світязь, Туриївський орнітологічний заказник, Губинський дубовий гай
Типи екотуризму	Водний (озера, байдарки), орнітологічний (спостереження за птахами в заказниках), вело- і пішохідний, етнотуризм, агротуризм, екоосвітній туризм
Екотуристичні маршрути	Нацпарки мають розмічені стежки: «Лісова пісня», «Поліська Січ», «Шляхами пралісів»; діють волонтерські програми, кемпінги, візит-центри
Кількість туристичних операторів	Близько 20 зареєстрованих суб'єктів туризму (2023), зростає частка екологічно орієнтованих компаній
Туристична інфраструктура	Гостьові будинки, екосадиби, кемпінги, приватні мініготелі; наявні місця для організації ретритів, велотурів, наметових таборів

Складено автором за матеріалами: [8]

Лісові ресурси є ще одним важливим природним активом Волині. Лісистість території області становить понад 30%, що значно вище середньоукраїнського показника. Переважають мішані та хвойні ліси, представлені сосною, березою, вільхою, дубом. Ці лісові масиви виконують важливі екологічні функції (водоохоронну, ґрунтозахисну, кліматорегулюючу) та створюють середовище існування для різноманітних видів флори і фауни, а також є основою для таких екотуристичних активностей, як піший туризм, збір грибів та ягід, спостереження за птахами та тваринами.

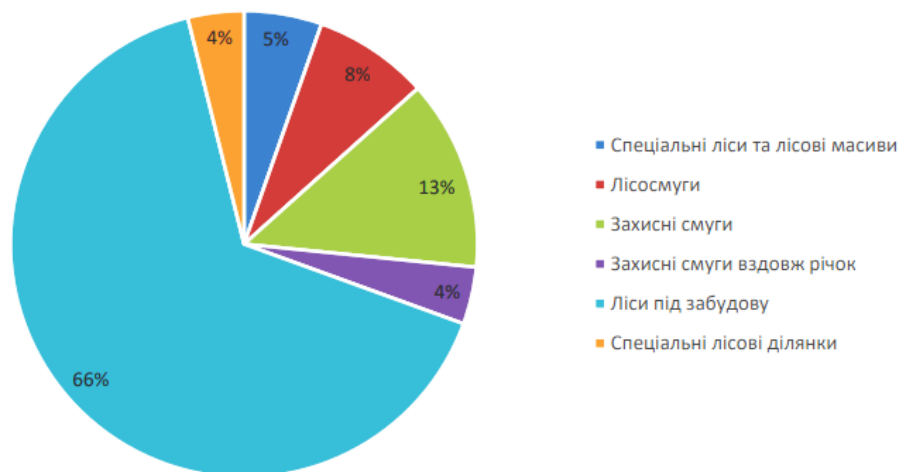

Рис.2.1. Лісові ресурси Волинської області

Розроблено автором за матеріалами: [16]

Ландшафтне різноманіття Волині представлене переважно поліськими лісовими та лісоболотними ландшафтами. Поєднання лісів, боліт, луків та озер створює мозаїчну структуру території, що є сприятливим для збереження високого рівня біорізноманіття та пропонує розмаїття візуальних вражень для екотуристів. Своєрідність ландшафтів визначає і специфіку екосистем, багато з яких є унікальними або рідкісними для інших регіонів України.

Високий рівень біологічного різноманіття є фундаментальною передумовою для розвитку екотуризму, оскільки він надає можливість для спостереження за унікальними видами флори і фауни, вивчення рідкісних екосистем та поглиблення екологічних знань. Природні умови Волинської області сприяли формуванню багатой та специфічної біоти.

Рослинний світ Волині налічує значну кількість видів, серед яких представлені як типові поліські види, так і рідкісні та ендемічні рослини. Особливу цінність мають болотні екосистеми, де зростають специфічні види, адаптовані до надмірного зволоження, такі як журавлина болотяна, росичка круглолиста, лепешняк великий. Ліси Волині є домівкою для багатьох видів дерев, чагарників та трав'янистих рослин. На піщаних ґрунтах поширені соснові бори з характерним підліском. У більш зволених місцях зростають вільшняки та мішані ліси. Прибережна рослинність озер та річок представлена очеретом, рогозом, лататтям білим та жовтим. Значна кількість видів флори Волині занесена до Червоної книги України та інших природоохоронних списків, що підкреслює їхню унікальність та необхідність збереження. Спостереження за рідкісними рослинами, вивчення їхньої екології та значення є важливим компонентом освітнього екотуризму.

Тваринний світ Волині також вирізняється різноманіттям. Регіон розташований на перетині міграційних шляхів багатьох видів птахів, що робить його привабливим для орнітологічного туризму (birdwatching). Численні озера та болота слугують місцем гніздування та відпочинку для водоплавних та прибережних птахів, таких як лелека чорний (рідкісний вид), чаплі, качки, гуси, лебеді. Лісові масиви є середовищем існування для ссавців: лося, оленя благородного, козулі, кабана, лисиці, куниці, зайця. У річках та озерах водиться значна кількість видів риби. Наявність хижих птахів та ссавців свідчить про відносну збереженість екосистем. Спостереження за тваринами в їхньому природному середовищі, фотополювання, участь у наукових моніторингових програмах є перспективними напрямками екотуристичної діяльності на Волині. Наявність рідкісних та зникаючих

видів фауни (наприклад, зубр, що реінтродукований на території Шацького національного природного парку) додає особливої цінності природному комплексу регіону.

Система природоохоронних територій є основою для збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, а також відіграє центральну роль у розвитку екотуризму. Саме на цих територіях, де встановлено спеціальні режими охорони природи, можливе здійснення контрольованої та екологічно відповідальної туристичної діяльності. Волинська область має розгалужену мережу об'єктів природно-заповідного фонду України.

Найбільшим та найвідомішим є Шацький національний природний парк (ШНПП), створений у 1983 році. Парк охоплює унікальну групу Шацьких озер, навколишні ліси та болота. Його основною метою є збереження та раціональне використання природних комплексів Полісся. ШНПП має значний рекреаційний потенціал, пропонуючи можливості для купання, водних видів спорту (немоторних), піших та велосипедних прогулянок, екологічних стежок, спостереження за птахами. На території парку функціонує візит-центр, облаштовані рекреаційні зони, місця для відпочинку. Важливою складовою діяльності парку є екологічна освіта та просвіта відвідувачів щодо необхідності збереження унікальних екосистем [20].

Ще однією значною природоохоронною територією є Національний природний парк "Прип'ять-Стохід", створений у 2007 році. Парк розташований у заплаві річок Прип'ять та Стохід, охоплюючи унікальні заплавні ландшафти, системи стариць, боліт та заплавних лісів. Ця територія має міжнародне значення як осередок збереження водно-болотних угідь (відповідно до Рамсарської конвенції). Парк є надзвичайно цінним для орнітологічного туризму, водних походів на байдарках та човнах (за визначеними маршрутами), спостереження за рідкісними видами тварин та рослин. Недоступність значної частини території для масового туриста сприяє збереженню її первозданності, що є привабливим для прихильників справжнього "дикого" екотуризму [20; 27].

На території Волинської області розташований Черемський природний заповідник, що охоплює типові для Західного Полісся лісо-болотні комплекси. Заповідник має суворий режим охорони і призначений переважно для наукових досліджень та моніторингу природних процесів. Доступ для туристів обмежений, але його існування є запорукою збереження еталонних ділянок природи, що опосередковано впливає на екологічну якість навколишніх територій, де екотуризм можливий.

Регіональні ландшафтні парки. Прикладом є РЛП "Прибужжя" та РЛП "Стохід". Вони охоплюють значні території з характерними ландшафтами, що мають високу естетичну та екологічну цінність. Ці парки дозволяють більш гнучке поєднання природоохоронних заходів з організованою рекреаційною діяльністю, створюючи умови для розвитку екотуристичних маршрутів, рекреаційних зон та іншої інфраструктури.

Область має численні об'єкти місцевого та загальнодержавного значення, що охороняють окремі цінні природні комплекси (болота, лісові масиви, ділянки степової рослинності), місця зростання рідкісних рослин або оселища рідкісних тварин, унікальні геологічні утворення. Ці об'єкти можуть бути включені до складу екотуристичних маршрутів, пропонуючи відвідувачам знайомство з конкретними унікальними природними елементами.

Наявність розгалуженої системи природоохоронних територій створює каркас для розвитку екотуризму на Волині, забезпечуючи збереження найбільш цінних природних об'єктів та надаючи контрольований доступ до них для освітніх та рекреаційних цілей.

Волинська область вирізняється значною обводненістю території. Водні ресурси – річки, озера, болота – відіграють центральну роль у формуванні її природно-рекреаційного потенціалу, особливо для розвитку екотуризму.

На рисунку 2.2. представлено розподіл основних типів озер Волинської області за морфогенезом, зокрема заплавних і карстових. Аналіз типології водних об'єктів регіону свідчить про домінування карстових озер, що

формуються в умовах вапнякових відкладів та характеризуються округлими формами, значною глибиною та чистою водою. Вони є типовими для північно-західної частини області (зокрема, Шацького поозер'я), де сконцентровано найбільше озер льодовиково-карстового походження, зокрема озера Світязь, Пулемецьке, Луки та ін.

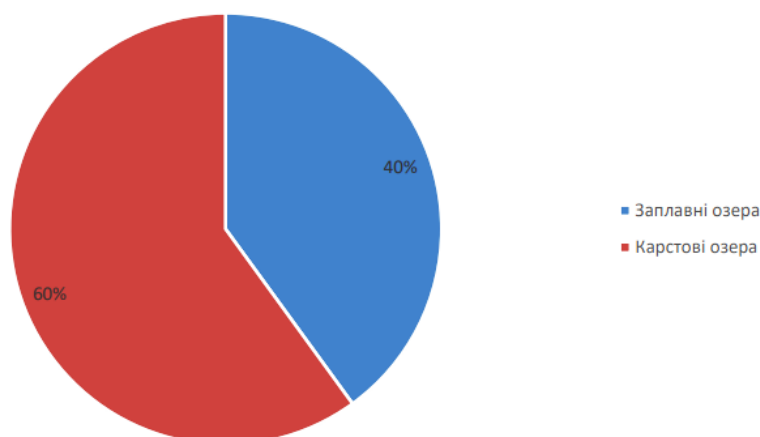

Рис. 2.2. Типи озер Волинської області [8]

Заплавні озера, натомість, формуються в межах долин річок внаслідок затоплення старих русел або процесів еволюції річкових систем. Вони переважно мають мілководний характер, часто порослі водною рослинністю та можуть з часом перетворюватися на болота. Цей тип озер характерний для заплав річок Прип'ять, Стир, Турія, де вони виконують важливу гідрологічну функцію – зменшення паводкового навантаження та підтримання місцевого водного балансу.

Подібна диференціація озерного фонду регіону визначає не лише його природно-рекреаційний потенціал, але й можливості розвитку екотуризму, зокрема водного, пізнавального, оздоровчого туризму на базі озер Шацького національного природного парку.

Шацькі озера, безумовно, є перлиною Волині та найпотужнішим магнітом для туристів. Озеро Світязь з його кришталево чистою водою та значною глибиною приваблює любителів пляжного відпочинку, плавання та

дайвінгу. Однак, крім масового відпочинку, Шацькі озера пропонують значний потенціал для екотуризму [27].

Таблиця 2.2

Потенціал Шацьких озер для розвитку екотуризму

Вид активності	Коротка характеристика	Екотуристичне значення
Водні маршрути	Організація сплавів на байдарках, каяках або веслових човнах по системі озер і каналів, що їх з'єднують.	Забезпечує безпосередній контакт з водною природою, сприяє формуванню екологічної свідомості та спостереженню за птахами.
Риболовля (спортивна/любительська)	Можливість займатися легальною риболовлею за умови дотримання правил охорони водних ресурсів.	Приваблює туристів, що цінують активний відпочинок на природі, сприяє розвитку спеціалізованого туризму.
Орнітологічні спостереження	Наявність великої кількості водоплавних та перелітних птахів на озерах і болотах, які є об'єктами спостереження для бьордвотчерів.	Розширює аудиторію туристів за рахунок нішевих природоорієнтованих інтересів, сприяє збереженню видового різноманіття.
Екологічні стежки навколо озер	Піші маршрути вздовж берегів озер та через лісові масиви. Включають інформаційні стенди, оглядові майданчики та інтерактивні зони.	Підвищують обізнаність туристів про місцеву флору і фауну, стимулюють сталий туризм з низьким рівнем втручання у природу.

Складено автором за матеріалами: [27]

Важливою умовою сталого використання озераого потенціалу є суворе дотримання екологічних норм, контроль за якістю води, регулювання туристичного навантаження та розвиток екологічно безпечних видів активності.

Річки Волині, особливо Прип'ять, Стохід та їхні притоки, протікають переважно у природному, не надто зміненому руслі, утворюючи широкі заплави, стариці, меандри. Це створює унікальні умови для:

- Водного туризму – сплави по річках на байдарках та плотах є класичним видом екотуризму, що дозволяє зануритись у дику природу

заплав, спостерігати за життям річкових та прибережних екосистем. Особливо популярними є маршрути по Стоходу в межах однойменного національного парку, де річка розгалужується на численні рукави, утворюючи унікальну "тисячоозерну" систему.

- Береговий екотуризм – розробка піших та велосипедних маршрутів вздовж річок, що дозволяють ознайомитись з ландшафтами заплав, відвідати прибережні ліси та луки.

Болота, які займають значну площу на Поліссі, часто недооцінюються як рекреаційний ресурс. Проте саме вони є унікальними екосистемами з специфічною флорою і фауною, відіграють ключову роль у регулюванні гідрологічного режиму та є важливими карбоновими депо. Екотуристичний потенціал боліт включає:

- Екологічні стежки на болотах – облаштування спеціальних настилів або помостів, що дозволяють безпечно пересуватись по болоту, не завдаючи шкоди крихкій екосистемі, та спостерігати за її мешканцями (наприклад, у Черемському заповіднику чи НПП "Прип'ять-Стохід").
- Вивчення специфічної біоти. Болота є середовищем існування для рідкісних видів рослин (росички, журавлина, образки болотяні) та тварин (амфібії, рептилії, специфічні види комах та птахів), що є об'єктом інтересу для спеціалізованих екотуристів.
- Освітні програми – проведення екскурсій та лекцій про значення боліт, їхні екологічні функції та необхідність збереження.

Розвиток екотуризму на водних об'єктах Волині потребує ретельного планування, контролю за впливом на екосистеми, розвитку відповідної інфраструктури (причалів, місць відпочинку, інформаційних стендів) та активної екологічної просвіти туристів.

2.2. Аналіз сучасного стану та проблем розвитку екологічного туризму в регіоні

Волинська область, володіючи значним природно-рекреаційним потенціалом, що детально розглядався раніше, перебуває на етапі формування та розвитку своєї екотуристичної галузі.

Сучасний асортимент екотуристичних продуктів та маршрутів у Волинській області перебуває у стадії становлення, демонструючи нерівномірний розвиток та зосередження переважно навколо ключових природоохоронних територій.

У Волинській області простежується чітка територіальна концентрація екотуристичних маршрутів у межах Шацького національного природного парку, що виділяється найкращим рівнем облаштування. Національні природні парки (Шацький та Прип'ять-Стохід) є ключовими інституціями у сфері екотуризму. Вони є утримувачами та розробниками значної частини екотуристичних маршрутів (екостежок), надають інформацію про природні комплекси, проводять екологічні екскурсії, здійснюють природоохоронну діяльність. Адміністрації ПЗФ мають науковий потенціал, що може бути використаний для розробки освітніх програм. Однак їхня діяльність часто обмежена браком фінансування, недостатньою кількістю кваліфікованих кадрів (гідів-екологів) та складнощами у поєднанні природоохоронних функцій з рекреаційними.

Найкраще розвинена мережа екологічних стежок – у Шацькому національному природному парку, де облаштовані марковані маршрути різної протяжності навколо озер Світязь, Пісочне, Лісне. Вони проходять через типові поліські ландшафти, мають інформаційні стенди та місця для відпочинку. У НПП «Прип'ять-Стохід» екостежки перебувають на стадії формування або доступні лише для наукових досліджень. У регіональних парках екостежки відсутні або не відповідають критеріям екотуризму.

Таблиця 2.3

Характеристика наявних видів екотуристичних маршрутів та турів у
Волинській області

Тип екотуристичних маршрутів/турів	Основні локації	Стан розвитку	Характеристика та проблематика
Пішохідні екостежки	Шацький НПП (озера Світязь, Пісочне, Лісне), НПП «Прип'ять-Стохід», регіональні парки	Розвинені в ШНПП, початковий рівень в інших регіонах	Марковані маршрути з інформаційними стендами та відпочинковою інфраструктурою в ШНПП. В інших парках – здебільшого наукові або неофіційні стежки, відсутність якісного маркування, екопросвітницької інфраструктури.
Водні екостежки/маршрути	Шацькі озера, р. Стохід (НПП «Прип'ять-Стохід»)	Частково розвинені	Популярні маршрути для сплавів на байдарках. Однак переважно здійснюються стихійно, інфраструктура стоянок, інформаційні пункти та контроль за навантаженням відсутні або обмежені.
Велосипедні екостежки	Території нацпарків, лісові дороги	Низький рівень розвитку	Маршрути базуються на існуючих дорогах із малим трафіком. Відсутність спеціалізованих маршрутів з екологічним наповненням. Потреба у сервісах прокату та обслуговування велосипедистів.
Тематичні екотури	НПП «Прип'ять-Стохід», окремі села та природні об'єкти	Зародковий стан	Існують окремі ініціативи (орнітологічні, ботанічні тури, фототури), що реалізуються ГО або ПЗФ. Відсутня системність, промоція та інтеграція в ринок турпродуктів. Потенціал високий.

Складено автором за матеріалами: [22]

Водні маршрути мають значний потенціал. Найпопулярніші – на Шацьких озерах та річці Стохід (НПП «Прип'ять-Стохід»). Сплави на байдарках дозволяють спостерігати природу, однак більшість маршрутів –

неофіційні, без інфраструктури та контролю, що створює ризики для екосистем [20].

Велосипедні екостежки використовують існуючу мережу лісових та малолюдних доріг. Спеціалізовані маршрути з екологічним наповненням – рідкість. Потребується розвиток прокатів і сервісної інфраструктури.

Тематичні екотури (орнітологічні, ботанічні, фототури, болота, етноекотуризм) мають високий потенціал, але наразі представлені лише окремими локальними ініціативами й не інтегровані у ринок.

Загалом, наявні екотуристичні продукти та маршрути демонструють потенціал, але потребують подальшого розвитку, систематизації, якісного облаштування та активного просування. Переважають базові формати (прості стежки, водні прогулянки), тоді як більш спеціалізовані та освітні види екотуризму розвинені слабо.

Таблиця 2.4

Туристична активність на Волині

Показник	2022	2023	2024	Коментар
Туристичний збір (Волинська область)	1,957 млн грн	3,184 млн грн	Даних немає	Зростання майже вдвічі
Туристичний збір (м. Луцьк)	–	1,55 млн грн	1,7 млн грн	Приріст на 190 тис. грн у 2024 р.
Надходження від туроператорів (Луцьк)	–	1,155 млн грн	3,303 млн грн	Зростання більш ніж утричі

Складено автором за матеріалами: [24; 25; 26]

За останній час туристична активність на Волині демонструє позитивну динаміку, хоча точні дані про кількість туристів відсутні. Однак, зростання туристичного збору свідчить про збільшення кількості відвідувачів регіону.

У 2023 році сума туристичного збору склала 3,184 млн грн, що майже вдвічі більше порівняно з 2022 роком (1,957 млн грн) [24].

У 2024 році туристичний збір перевищив 1,7 млн грн, що на 190 тис. грн більше, ніж у 2023 році. Надходження від туристичних агентств та операторів зросли більш ніж утричі, з 1,155 млн грн у 2023 році до 3,303 млн грн у 2024 році [25].

У літній сезон 2023 року кількість відпочивальників на Шацьких озерах зросла вдвічі-тричі порівняно з 2022 роком, особливо на вихідних. Це свідчить про відновлення інтересу до цього регіону серед туристів [24]. Музейний простір "Окольний замок" у Луцьку за рік роботи, з липня 2023 року, відвідали 20 тис. туристів, з яких 8 тис. скористалися екскурсіями

Станом на 2023 рік у Волинській області зареєстровано 33 суб'єкти господарювання, які здійснюють діяльність туристичних операторів (КВЕД 79.12), з них 28 – юридичні особи, 5 – фізичні особи-підприємці [25].

Згідно з дослідженням, у 2019 році в області діяло лише 4 туроператори, що свідчить про зменшення їх кількості порівняно з 2015 роком, коли їх було 10. Хоча точна кількість туроператорів, що спеціалізуються на екотуризмі, невідома, існують організації та ініціативи, спрямовані на розвиток цього напрямку.

Громадська організація "Об'єднання туристів Тур-Еко": зареєстрована в Луцьку, займається просуванням екотуризму в регіоні. ГО "Муравина": створена в Любешівському районі як об'єднання операторів сільського зеленого туризму, сприяє розвитку екологічного туризму. Кількість туроператорів, що спеціалізуються саме на екотуризмі у Волинській області, є невеликою. Переважно діють компанії, що пропонують загальні туристичні продукти, включаючи відпочинок на Шацьких озерах, і лише частково інтегрують елементи екотуризму (наприклад, піші прогулянки, відвідування парків). Бракує туроператорів, які б розробляли та просували вузькоспеціалізовані екотури (орнітологічні, ботанічні тощо) або пропонували комплексні екотуристичні пакети, що включають екологічно сертифіковане розміщення, трансфер, послуги кваліфікованих еко-гідів.

Садиби зеленого туризму з екологічною спеціалізацією у Волинській області

Назва / Локація	Опис	Особливості	Джерело
Садиба «Гаївка» с. Ольганівка, Рожищенський район	Агросадиба родин Недопадів і Данильчуків, створена для розвитку зеленого туризму. Розташована поблизу лісу та ставка.	Традиційна кухня, ставок, баня, член Спілки зеленого туризму України	vidomosti- ua.com
ГО «Муравина» Любешівський район	Громадська організація операторів сільського зеленого туризму. Бере участь у розвитку екотуризму на районному рівні.	Каталог садиб, екологічна орієнтація, взаємодія з місцевими громадами	volynrada.gov.ua
Рекреаційний комплекс «Лісовичок» Ковельський район	Комплекс біля озера з екостежкою, зонами для кемпінгу та активного відпочинку на природі.	Екостежка, кемпінг, природоорієнтований відпочинок	volynnnews.com
Садиби у селі Глухи Старовижівський район	Чотири садиби створено в межах програми розвитку сільського туризму. Приймають туристів у літній період.	Орієнтація на екологічний відпочинок, локальні ініціативи	volynrada.gov.ua

Складено автором за матеріалами: [8; 25]

Рух сільського зеленого туризму на Волині набуває розвитку, особливо в Шацькому районі та прилеглих територіях. Деякі садиби позиціонують себе як "еко-садиби" або "садиби зеленого туризму", наголошуючи на використанні натуральних матеріалів, місцевих продуктів, близькості до природи. Проте, бракує чітких критеріїв та сертифікації для визначення ступеня їхньої "екологічності". Лише частина з них пропонує активності, що можна віднести до екотуризму (наприклад, організація походів, збір грибів/ягід, знайомство з місцевою природою). Потребує розвитку система їхньої інтеграції в загальні екотуристичні маршрути та кластери.

Туристично-інформаційні центри функціонують переважно в обласному центрі (Луцьку) та великих туристичних локаціях (наприклад, у Шацьку, на території НПП). Вони надають загальну інформацію про регіон, визначні місця, варіанти розміщення. Спеціалізованих екотуристичних

інформаційних центрів, що надавали б вичерпну інформацію саме про екомаршрути, правила поведінки на природоохоронних територіях, контакти еко-гідів тощо, бракує.

Значну роль у розвитку екотуризму відіграють місцеві громадські організації та окремі ентузіасти. Вони займаються розробкою та маркуванням стежок, проводять екологічні акції та освітні заходи, організовують неформальні тури. Їхня діяльність є цінною, але часто не має достатнього фінансового та організаційного забезпечення для досягнення системного ефекту. Взаємодія між цими суб'єктами не завжди є достатньо скоординованою. Бракує єдиної платформи для обміну досвідом, спільної розробки продуктів та їх просування.

Таблиця 2.6

Аналіз туристичної інфраструктури, орієнтованої на екотуризм у
Волинській області

Категорія	Поточний стан	Проблеми / Обмеження
Заклади розміщення екологічного спрямування	Переважають готелі, бази відпочинку, приватні садиби, орієнтовані на масовий туризм	Дуже мало закладів, що відповідають екологічним стандартам; відсутня система еко-сертифікації; складність вибору для екотуристів
Пункти прокату спорядження	Є в Шацькому районі, зокрема біля озер; пропонують велосипеди, байдарки, човни	Обмежений асортимент, змінна якість спорядження, незручне розташування для доступу до менш популярних екомаршрутів; відсутність вузькоспеціалізованого спорядження
Облаштування маршрутів	Часткове облаштування в нацпарках (маркування, стенди, місця відпочинку)	Відсутність системності, застарілі або пошкоджені стенди; поза межами ПЗФ – маршрути не облаштовані; відсутні еко-туалети, система утилізації відходів
Візит-центри	Діють у національних парках; проводять лекції, мають експозиції	Обмежена функціональність як екоосвітніх хабів; бракує інтерактиву, матеріалів іноземними мовами, майстер-класів

Складено автором

Інфраструктура, яка може бути використана екотуристами на Волині, є різномірною, причому спеціалізована екотуристична інфраструктура

розвинена недостатньо. Загальний стан інфраструктури, спеціалізованої для екотуризму, оцінюється як недостатній. Вона потребує значних інвестицій та модернізації для забезпечення комфортного та екологічно відповідального перебування туристів на природі.

Нами було розроблено SWOT-аналіз екологічного туризму у Волинській області (Таблиця 2.7), який дає змогу всебічно оцінити чинники, що впливають на його розвиток. До сильних сторін належать багатий природно-ландшафтний фонд (озера, річки, ліси, болота) та наявність охоронюваних територій, зокрема Шацького НПП і НПП «Прип'ять-Стохід», які створюють передумови для розвитку наукового й пізнавального туризму.

Таблиця 2.7

SWOT-аналіз екологічного туризму Волинської області

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
• Високий природно-ресурсний потенціал (Шацькі озера, Стохід, ліси, болота)	• Низький рівень розвитку спеціалізованої інфраструктури для екотуризму
• Наявність об'єктів природно-заповідного фонду (нацпарки, заказники)	• Відсутність системи екологічної сертифікації закладів туризму
• Біорізноманіття та унікальні екосистеми, привабливі для наукових і освітніх турів	• Незадовільний стан маркування маршрутів, обмежена інформаційна підтримка
• Можливість розвитку різних видів екотуризму (водний, піший, велосипедний, тематичний)	• Стихійність організації екотурів, нестача підготовлених кадрів
• Етнокультурна автентичність регіону як доповнення до природного туризму	• Недостатня промоція та маркетинг екотуризму в Україні та за кордоном
Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
• Розвиток зелених стандартів у туризмі, підвищення попиту на сталий відпочинок	• Неконтрольоване зростання туристичного навантаження на екосистеми
• Можливість залучення інвестицій та міжнародної технічної допомоги	• Урбанізація та зміна землекористування, що зменшує природні території
• Створення партнерств між ПЗФ, громадами та приватним бізнесом	• Кліматичні зміни, що впливають на стан природних ресурсів
• Використання цифрових технологій для популяризації та навігації (карти, додатки)	• Втрата біорізноманіття через людський фактор та слабкий контроль
• Розширення освітніх і наукових екотуристичних програм	• Недостатнє державне фінансування охорони природи та туризму

Складено автором

Серед слабких сторін – нерозвинена інфраструктура, відсутність еко-сертифікації, недостатній рівень інформаційного забезпечення та нестача підготовлених кадрів, що ускладнює організований розвиток екотуризму.

До можливостей слід віднести зростання інтересу до сталого туризму, залучення інвестицій, активізацію співпраці між громадами, бізнесом і ПЗФ, а також використання цифрових інструментів для просування регіону.

Водночас загрозами залишаються екологічні ризики, урбанізація, зміни клімату та обмежене фінансування охорони природи, що може призвести до деградації природних територій за відсутності ефективного управління.

Незважаючи на винятковий природно-рекреаційний потенціал Волинської області, який є міцним фундаментом для становлення екотуризму, сучасний етап його розвитку стикається з низкою системних обмежень та викликів. Ці бар'єри мають як інфраструктурний, так і інституційний, маркетинговий та соціокультурний характер, істотно гальмуючи перетворення потенційних можливостей на реальні, сталі практики.

Проблеми розвитку екотуризму в регіоні	Недостатній рівень розвитку спеціалізованої екотуристичної інфраструктури (житло, пункти прокату, облаштування маршрутів).
	Обмежена кількість туроператорів, що спеціалізуються саме на екотуризмі.
	Брак системних та якісних екотуристичних продуктів та тематичних турів.
	Низький рівень інформаційного забезпечення та маркетингового просування екотуризму.
	Відсутність чіткої системи обліку та статистики екотуризму.
	Недостатня координація між суб'єктами екотуристичної діяльності.
	Потреба у підвищенні екологічної свідомості як місцевого населення, так і туристів.
	Обмежені можливості фінансування та розвитку інфраструктури.

Рис. 2.3. Проблеми розвитку екотуризму у Волинській області

Розроблено автором

Одним із найістотніших стримуючих факторів є інфраструктурний дефіцит спеціалізованого спрямування. Існуюча туристична інфраструктура, особливо в популярних локаціях на кшталт Шацьких озер, переважно орієнтована на масовий літній відпочинок, що не повною мірою відповідає принципам та потребам екотуризму [22].

Кількість закладів розміщення, які імплементують екологічні стандарти (енергоефективність, економне водокористування, сортування та переробка відходів, використання екологічно чистих матеріалів, локальні органічні продукти харчування) або мають відповідну сертифікацію, є вкрай обмеженою. Більшість готелів, баз відпочинку та приватних садиб функціонують за традиційними моделями, що можуть мати значний екологічний слід (надмірне споживання ресурсів, неналежне поводження зі стічними водами та відходами). Відсутність широкого вибору екологічно відповідального житла ускладнює для екотуристів можливість реалізувати свої принципи під час подорожі.

Мережа пунктів прокату спорядження (велосипеди, байдарки, каяки, трекінгове спорядження, біноклі для бьордвотчингу) є нерівномірною та недостатньо розвиненою, особливо поза межами Шацького району. Часто асортимент та якість доступного обладнання не відповідають потребам спеціалізованих екотурів (наприклад, відсутність якісних гірських велосипедів для складних маршрутів чи професійної оптики). Відсутність зручних локацій прокату вздовж маршрутів змушує туристів долати значні відстані власним транспортом, нівелюючи екотуристичний підхід.

Ступінь облаштування екотуристичних маршрутів є фрагментарним. Навіть на територіях національних парків якість маркування, наявність та інформативність стендів, облаштування місць відпочинку, наявність екологічних туалетів та сміттєзбірників може бути незадовільною або обмежуватися лише найбільш популярними ділянками. Поза межами ПЗФ, більшість потенційних екомаршрутів не мають жодного облаштування, що знижує їхню безпечність, інформативність та привабливість для туристів, а

також може спричиняти неорганізоване розосередження відвідувачів та негативний вплив на природні комплекси.

На туристичному ринку Волині домінують туроператори, що пропонують стандартні види відпочинку (пляжний, екскурсійний). Кількість компаній, які цілеспрямовано спеціалізуються на розробці, просуванні та проведенні екотуристичних турів, є незначною.

Це створює ситуацію, коли природний потенціал існує, але відсутній ефективний посередник, який би його "упакував" у привабливий та відповідальний туристичний продукт для споживача.

Як наслідок попередніх пунктів, асортимент екотуристичних продуктів є фрагментарним, часто обмежується лише окремими маршрутами або базовими активностями. Фактично, значна частина "екотуризму" на Волині на даному етапі є лише відпочинком на природі з мінімальним екологічним та освітнім навантаженням, що не відповідає повною мірою міжнародним стандартам екотуризму.

Потенційні екотуристи часто не мають вичерпної та доступної інформації про можливості для екотуризму на Волині. Бракує централізованого веб-порталу або інформаційного центру, де була б зібрана актуальна інформація про всі екотуристичні маршрути, об'єкти ПЗФ, контакти туроператорів та садиб, що пропонують еко-послуги, правила поведінки на природі.

Обмежена кількість сучасних путівників, детальних карт екомаршрутів, буклетів та відеоматеріалів, що привабливо та достовірно представляли б екотуристичний потенціал регіону.

Екотуристичні продукти Волині недостатньо представлені на спеціалізованих туристичних виставках, у профільних онлайн-ресурсах та соціальних мережах, орієнтованих на аудиторію екотуристів [22].

Недостатнє висвітлення екотуристичних можливостей Волині у профільних ЗМІ, блогах, туристичних виданнях.

Як зазначалося раніше, відсутність спеціалізованої статистичної звітності щодо екотуризму є значним аналітичним обмеженням. Без чітких критеріїв та механізмів обліку неможливо достовірно визначити кількість екотуристів, обсяг наданих екотуристичних послуг, їхній внесок у регіональну економіку.

Відсутність статистичних даних унеможливорює ефективне планування розвитку екотуризму, оцінку ефективності впроваджених заходів, визначення пріоритетних напрямів інвестицій та оцінку рекреаційного навантаження на природні екосистеми.

Впровадження спеціалізованої системи обліку та моніторингу екотуризму є критично важливим для переходу до науково обґрунтованого управління цією сферою.

Розвиток екотуризму є комплексним процесом, що вимагає злагодженої співпраці багатьох зацікавлених сторін (стейкхолдерів): органів державної влади та місцевого самоврядування, адміністрацій ПЗФ, туроператорів, власників закладів розміщення, місцевих громад, науковців, громадських організацій. Слабка координація призводить до дублювання зусиль, неефективного використання ресурсів та гальмування системного розвитку екотуризму [15].

Низький рівень екологічної культури та свідомості є серйозним викликом для сталого екотуризму. Часто відсутнє розуміння цінності природних екосистем як довгострокового ресурсу для сталого розвитку, включаючи екотуризм. Спостерігається неекологічна поведінка (засмічення територій, несанкціоновані рубки, браконьєрство), яка завдає шкоди природі – основі екотуризму. Також бракує усвідомлення потенційних економічних вигод від розвитку екотуризму, що гальмує залучення громад до відповідної діяльності [15].

Активні екоосвітні та просвітницькі програми, орієнтовані на різні цільові групи, є критично важливими для формування відповідального ставлення до природи.

Реалізація масштабних проєктів з розвитку екотуристичної інфраструктури, створення якісних продуктів та проведення ефективних маркетингових кампаній потребує значних фінансових ресурсів. Без вирішення проблеми фінансування, значний природний потенціал залишатиметься нереалізованим.

Окрім зазначених ключових обмежень, розвиток екотуризму на Волині стикається з іншими викликами:

- Недосконалість або складність застосування природоохоронного та туристичного законодавства, відсутність чітких нормативних документів, що регулюють саме екотуристичну діяльність та сертифікацію еко-послуг.
- Бракує кваліфікованих фахівців у сфері екотуризму – еко-гідів з глибокими знаннями місцевої природи та мовами, менеджерів з розвитку екотуризму, спеціалістів з екологічного маркетингу.
- Зміни клімату, що можуть впливати на стан водойм та лісів, а також загальна економічна та політична нестабільність в країні.
- В деяких локаціях (особливо на Шацьких озерах) неконтрольований масовий туризм з його значним антропогенним навантаженням завдає шкоди екосистемам, що негативно впливає на можливість розвитку саме екотуризму, який передбачає збереження первозданності природи.

Таким чином, аналіз сучасного стану розвитку екологічного туризму у Волинській області виявляє значний розрив між наявним природним потенціалом та рівнем його реалізації. Перелік розглянутих проблем – від недостатнього інфраструктурного забезпечення та обмеженої кількості спеціалізованих суб'єктів до браку якісних продуктів, неефективного маркетингу та відсутності статистики – свідчить про необхідність комплексного, системного та науково обґрунтованого підходу до подолання цих викликів.

Всі зазначені проблеми є взаємопов'язаними. Наприклад, відсутність якісної інфраструктури та продуктів обмежує можливості туроператорів, що,

своєю чергою, ускладнює ефективний маркетинг та залучення туристів. Відсутність статистики унеможлиблює об'єктивну оцінку внеску екотуризму в економіку, що знижує інвестиційну привабливість та політичну підтримку галузі. Низька екологічна свідомість як місцевого населення, так і туристів підриває зусилля зі збереження природи – основи екотуризму.

Подолання цих обмежень вимагає спільних, скоординованих дій усіх зацікавлених сторін, спрямованих на розробку чіткої стратегії, залучення інвестицій, розбудову якісної інфраструктури, розвиток людського капіталу, впровадження ефективних маркетингових кампаній та підвищення екологічної культури суспільства. Лише за таких умов екотуризм на Волині зможе перейти від етапу формування до сталого розвитку, ставши вагомим інструментом як збереження унікальної природи Полісся, так і соціально-економічного добробуту місцевих громад.

Для повноцінного розкриття екотуристичного потенціалу регіону необхідні значні зусилля з боку всіх зацікавлених сторін, спрямовані на стратегічне планування, інфраструктурний розвиток, формування якісних продуктів та активне просування на ринку, з обов'язковим дотриманням принципів збереження довкілля.

2.3. Перспективи розвитку екологічного туризму в регіоні

Природно-рекреаційний потенціал Волинської області створює сприятливі умови для розвитку різноманітних видів екотуризму, які можуть бути інтегровані в комплексні туристичні продукти.

Розробка та маркування екологічних стежок та туристичних маршрутів різної протяжності та складності через лісові масиви, уздовж озер та річок, по території національних парків та заказників. Такі маршрути можуть включати зупинки для спостереження за природою, відпочинку, встановлення інформаційних стендів про місцеву флору, фауну, ландшафти.

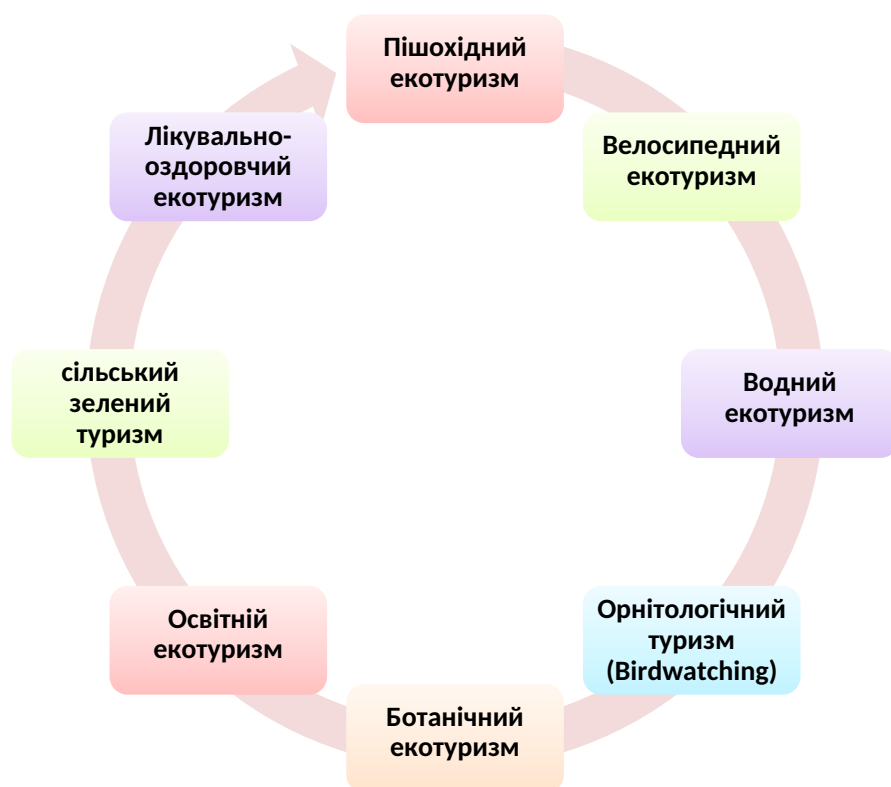

Рис. 2.4. Перспективні види екологічного туризму у Волинській області

Розроблено автором

Прокладання велосипедних маршрутів по лісових дорогах, польових стежках, вздовж водойм. Це дозволяє охопити значні території, відвідувати віддалені природні об'єкти, мінімізуючи негативний вплив на довкілля порівняно з автотранспортом.

Організація сплавів на байдарках, каяках, човнах по річках та озерах. Це дає можливість досліджувати водні екосистеми, спостерігати за водоплавними птахами, насолоджуватись тишею та красою поліських водойм. Важливо використовувати лише екологічно безпечні види транспорту (без моторів).

Орнітологічний туризм (Birdwatching). Волинь, розташована на міграційних шляхах птахів, є ідеальним місцем для спостереження за ними. Особливо цінними є території водно-болотних угідь Шацького НПП та НПП "Прип'ять-Стохід". Організація спеціалізованих турів для бьордвотчерів,

облаштування спостережних пунктів, залучення кваліфікованих гідів-орнітологів є перспективним напрямом.

Ботанічний екотуризм. Тури, спрямовані на вивчення рідкісних та типових видів рослин, відвідування місць їх зростання (особливо на територіях заказників та пам'яток природи).

Освітній екотуризм. Проведення екологічних таборів, шкіл, семінарів, майстер-класів, спрямованих на підвищення екологічної свідомості, вивчення місцевих екосистем, принципів сталого розвитку. Залучення науковців та екологів до проведення таких заходів.

Сільський зелений туризм. Хоча це не є суто екотуризмом, інтеграція з ним можлива. Проживання у сільських садибах, знайомство з традиційним сільським господарством, місцевою кухнею та культурою може доповнювати екотуристичні маршрути, сприяючи економічному розвитку сільських громад та популяризації місцевих продуктів. Важливо, щоб цей вид туризму здійснювався за принципами сталого розвитку.

Лікувально-оздоровчий екотуризм. Використання природних факторів (чисте повітря лісів, мінеральні води – за наявності розвіданих родовищ та інфраструктури) для оздоровлення у поєднанні з перебуванням на природі.

Диференціація видів екотуризму дозволяє орієнтуватись на різні цільові групи туристів з різними інтересами, забезпечуючи більш повне використання потенціалу території.

Подолання наявних системних обмежень та ефективне використання унікальних ресурсів регіону потребує цілеспрямованих, науково обґрунтованих та скоординованих дій. Формування стратегічного бачення дозволить трансформувати потенційні можливості у сталий розвиток екотуризму, що сприятиме як збереженню природної спадщини, так і соціально-економічному зростанню місцевих громад.

Стратегічним імперативом розвитку екотуризму на Волині є максимально ефективне використання та інтеграція її унікальних природних комплексів. Це означає пріоритезацію розвитку екотуристичних продуктів та

маршрутів саме на територіях з найвищою природоохоронною цінністю та естетичною привабливістю.

На основі аналізу потенціалу та існуючого попиту, стратегічним напрямком є пріоритетний розвиток тих видів екотуризму, для яких Волинь має найбільші передумови. Стратегічним завданням є перетворення окремих локацій та активностей у цілісні, привабливі для туриста продукти.

Таблиця 2.8

Стратегічні напрямки розвитку екологічного туризму у Волинській області

Стратегічний напрямок	Ключові дії та елементи
Використання природних переваг регіону	<ul style="list-style-type: none"> - Пріоритетні території: Шацький НПП, НПП "Прип'ять-Стохід", інші заказники - Створення екостежок, водних маршрутів, освітніх програм - Екопросвітницькі ініціативи та волонтерські програми
Розвиток пріоритетних видів екотуризму	<ul style="list-style-type: none"> - Водний, велосипедний, пішохідний, орнітологічний, фототуризм - Науковий туризм, агротуризм з екологічним компонентом - Створення інфраструктури (прокат, стежки, інформація)
Створення та вдосконалення маршрутів і продуктів	<ul style="list-style-type: none"> - Тематичні тури (веломандрівки, birdwatching тощо) - Модернізація існуючих маршрутів, цифрові рішення - Розробка транскордонних маршрутів, сезонна пропозиція
Розвиток "зеленої" інфраструктури	<ul style="list-style-type: none"> - Еко-готелі, сертифікація, кемпінги - Візит-центри, відновлювана енергетика - Залучення інвестицій (гранти, держпідтримка)
Активізація маркетингу	<ul style="list-style-type: none"> - Розробка бренду Волині як еко-дестинації - Вебсайти, соцмережі, мобільні додатки - Участь у виставках, створення візуального контенту
Розвиток людського потенціалу	<ul style="list-style-type: none"> - Навчання гідів, працівників ПЗФ, власників садіб - Сертифікація еко-гідів - Екологічна просвіта місцевого населення
Залучення місцевих громад	<ul style="list-style-type: none"> - Ремесла, сувенірництво, фермерські ринки - Кооперативи, громадські підприємства - Створення робочих місць у сфері екотуризму
Співпраця між усіма зацікавленими сторонами	<ul style="list-style-type: none"> - Координаційна рада з екотуризму - Кластерний підхід - Спільні проєкти влади, ПЗФ, бізнесу, громадськості

Складено автором

Перехід до сталого екотуризму неможливий без значних інвестицій у спеціалізовану, екологічно відповідальну інфраструктуру. Залучення інвестицій потребує створення прозорого інвестиційного клімату, розробки чітких проектних пропозицій та активної роботи з потенційними інвесторами (державними, приватними, міжнародними фондами) [15].

Ефективний маркетинг є ключовим для позиціонування Волині як привабливої екотуристичної дестинації. Створення унікального, впізнаваного бренду, що асоціюватиметься з незайманою природою Полісся, Шацькими озерами, водно-болотними угіддями та можливостями для екологічно відповідального відпочинку.

Якість екотуристичних послуг та рівень екологічної свідомості значною мірою залежать від кваліфікації та підготовки кадрів. Проведення спеціалізованих курсів для гідів (з акцентом на екологічні знання, техніку безпеки на природі, надання першої допомоги, комунікаційні навички), власників садиб (з питань екологічного господарювання, стандартів сервісу), працівників ПЗФ (з питань роботи з туристами, моніторингу рекреаційного навантаження).

Створення системи сертифікації кваліфікованих еко-гідів, які мають глибокі знання про місцеву флору, фауну, екосистеми, історію та культуру регіону. Організація семінарів, лекцій, інформаційних кампаній, що підвищують розуміння цінності природних ресурсів та переваг розвитку екотуризму для громад.

Інтеграція місцевого населення в екотуристичний процес є запорукою сталого розвитку та розподілу економічних вигод. Підтримка майстрів, організація майстер-класів для туристів. Організація фермерських ринків, співпраця садиб та закладів харчування з місцевими виробниками.

Розвиток екотуризму має генерувати робочі місця для місцевого населення (гіди, обслуговуючий персонал, виробники сувенірів, постачальники продуктів).

Ефективна координація та синергія зусиль є критично важливою для досягнення стратегічних цілей. Включення до її складу представників органів влади, ПЗФ, бізнесу, громадських організацій, науковців.

Створення екотуристичних кластерів навколо ключових природних локацій (наприклад, Шацький кластер, Поліський кластер), що об'єднуюватимуть зусилля всіх суб'єктів на певній території. Організація форумів, конференцій, круглих столів для обміну досвідом, презентації проєктів та обговорення актуальних проблем. Для забезпечення якості послуг та довіри з боку туристів необхідне впровадження чітких стандартів.

Євроінтеграційний курс України відкриває додаткові можливості для розвитку екотуризму на Волині. Можливість участі у грантових програмах Європейського Союзу, спрямованих на підтримку сталого туризму, розвитку регіонів, збереження біорізноманіття.

Європейський ринок є значним споживачем екотуристичних послуг. Активна промоція Волині як екотуристичної дестинації, що відповідає європейським стандартам якості та сталості, дозволить залучити цю категорію туристів. Також гармонізація українського законодавства у сфері туризму та природоохоронної справи з європейськими нормами.

Успішна імплементація міжнародних стандартів екотуризму зазначених в Таблиці 2.9. може стати інструмент досягнення реальних змін – від посилення охорони природного середовища до забезпечення добробуту місцевого населення та формування нової туристичної культури. Цей досвід може слугувати орієнтиром для розвитку екотуризму у Волинській області, зокрема щодо розробки стандартів, програм сертифікації, залучення громад та формування позитивного міжнародного іміджу регіону.

Таблиця 2.9

Імплементація міжнародних стандартів екотуризму екотуризму у
Волинській області (приклади впровадження та їх вплив)

Регіон	Ініціатива / Платформа	Застосовані стандарти / документи	Результати / Вплив
Національний природний парк Волині "Шацький"	Екотуризм у Шацькому національному парку	Принципи IUCN, GSTC Criteria, рекомендації TIES	Встановлення стандартів екотуризму для обмеження негативного впливу на озера, розвиток туризму з акцентом на збереження водно-болотних екосистем, створення освітніх програм для туристів
Місцеві громади Волині	Підтримка сталого розвитку екотуризму у Волинській області	Стандарти UNWTO, принципи сталого туризму, критерію GSTC	Розвиток зеленого туризму в сільських районах, створення умов для розвитку агроекотуризму, сприяння взаємодії місцевих мешканців та туристів у збереженні природної спадщини
Волинь - Ковель	Екологічна сертифікація туроператорів та готелів	ISO 21401, GSTC Criteria, екологічна сертифікація готелів	Сертифікація еко-готелів та готельних комплексів у Волинській області, підвищення рівня обслуговування та екологічної відповідальності в туристичній сфері
Волинь - Прип'ять	Туризм в природних зонах Прип'яті	Принципи IUCN, рекомендації TIES	Впровадження екологічно чистих практик для організації екскурсій на території національних парків та природних заповідників, збереження дикої природи та культурної спадщини

Складено автором за матеріалами: [33;34;35;36;37;38]

На основі аналізу природно-рекреаційного потенціалу Волинської області, оцінки сучасного стану розвитку екологічного туризму та визначення стратегічних напрямків, нами пропонується концептуальна модель, що має на меті забезпечити сталий та гармонійний розвиток цієї галузі. Ця модель являє собою інтегрований framework, що об'єднує ключові елементи, принципи та механізми, необхідні для трансформації існуючих можливостей у повноцінний, екологічно відповідальний та соціально-

економічно вигідний сектор. Модель базується на принципах сталості, наукової обґрунтованості та інноваційності.

Центральний компонент моделі – природна спадщина та Природоохоронні Території

Фундаментом будь-якої моделі екотуризму є природна спадщина – унікальні ландшафти, екосистеми, біорізноманіття. У випадку Волинської області, цим центральним елементом є поліські ліси, численні озера (особливо Шацька група), річки (Прип'ять, Стохід), та водно-болотні угіддя. Ключову роль у збереженні та презентації цієї спадщини відіграють Природно-заповідні Території (ПЗТ) – національні природні парки, природні заповідники, регіональні ландшафтні парки та інші об'єкти ПЗФ. Саме вони є основними дестинаціями для екотуризму, виконуючи функцію ядра моделі. Їх менеджмент має бути спрямований не лише на збереження, а й на створення умов для контрольованого, освітнього та рекреаційного використання, що відповідає цілям екотуризму.

Модель включає наступні взаємопов'язані компоненти, кожен з яких відіграє критичну роль у функціонуванні системи:

1. Якісний та диверсифікований екотуристичний продукт (продуктовий портфель) – це сукупність конкретних екотуристичних пропозицій – маркованих екостежок (піших, водних, велосипедних) різної складності та тематики, пакетних турів (орнітологічні, ботанічні, фототури, наукові експедиції, волонтерські програми), освітніх програм та майстер-класів.
2. Спеціалізована "зелена" інфраструктура – це сукупність об'єктів та послуг, спеціально спроектованих та функціонуючих за екологічними принципами: еко-готелі, сертифіковані садиби зеленого туризму, екологічні кемпінги, візит-центри ПЗТ, облаштовані екомаршрути (маркування, навігація, інформаційні стенди, місця відпочинку, еко-туалети, система поводження з відходами), пункти прокату екологічно безпечного спорядження (безмоторні плавзасоби, велосипеди).

3. Ефективна система планування та управління – це розробка та імплементація довгострокових стратегій та планів розвитку екотуризму на регіональному та локальному рівнях (зокрема на територіях ПЗТ), що базуються на наукових дослідженнях (оцінка рекреаційного навантаження, моніторинг стану екосистем). Включає зонування територій, визначення допустимих обсягів відвідування, розробку правил поведінки для туристів.
4. Інтегрований маркетинг та інформаційне забезпечення – це комплекс заходів з просування екотуристичного потенціалу Волині серед цільової аудиторії: розробка та просування бренду, створення багатомовних інформаційних ресурсів (веб-сайт, мобільні додатки), підготовка якісних друкованих та відеоматеріалів, активне використання цифрових каналів, участь у спеціалізованих виставках, співпраця з медіа та туроператорами.
5. Розвиток людського потенціалу та екологічна освіта – це система підготовки та підвищення кваліфікації кадрів (еко-гіди, менеджери, працівники ПЗТ, власники садиб) у сфері екотуризму та природокористування. Це також широка екоосвітня діяльність, спрямована на місцеве населення та туристів.
6. Система взаємодії суб'єктів (стейкхолдерів) – це налагоджена співпраця між усіма зацікавленими сторонами: органами влади (державними та місцевими), адміністраціями ПЗТ, туроператорами, власниками закладів розміщення, місцевими громадами, науковими установами, громадськими організаціями, інвесторами.
7. Залучення місцевих громад та розвиток місцевої економіки. Активне включення місцевого населення в екотуристичну діяльність (надання послуг розміщення та харчування, продаж локальних продуктів та сувенірів, послуги гідів та перевізників), створення умов для розвитку малого підприємництва у сфері екотуризму та суміжних галузях.

8. Фінансування та інвестиційні механізми – це система залучення та ефективного розподілу фінансових ресурсів: бюджетне фінансування (державне, регіональне, місцеве), приватні інвестиції, гранти національних та міжнародних фондів, можливості краудфандингу, доходи від рекреаційної діяльності ПЗТ.
9. Система стандартів, сертифікації та моніторингу. Розробка та впровадження стандартів якості та екологічності для екотуристичних продуктів, послуг та інфраструктури. Система добровільної або обов'язкової сертифікації.

Модель передбачає циклічний процес. На основі Природної спадщини та ПЗТ (Ядро) здійснюється Планування та Управління (Компонент 3). Планування визначає необхідність розвитку Продукту (Компонент 1) та Інфраструктури (Компонент 2), що потребує Фінансування (Компонент 8) та Взаємодії Суб'єктів (Компонент 6).

Розроблений Продукт та Інфраструктура просуваються через Маркетинг (Компонент 4), реалізуються підготовленими Кадрами (Компонент 5) з дотриманням Стандартів (Компонент 9) та за активної участі Громад (Компонент 7). Моніторинг результатів (Компонент 9) надає дані для коригування Планування (Компонент 3), забезпечуючи безперервне вдосконалення та адаптацію до змінних умов. Євроінтеграційні процеси (Накладний шар) можуть надавати додаткові можливості (фінансові, експертні, ринкові) для прискорення реалізації Моделі.

Всі компоненти Моделі мають функціонувати під керівництвом та з дотриманням ключових принципів сталого розвитку екотуризму.

Характеристика ключових компонентів моделі сталого розвитку екотуризму
у Волинській області

№	Компонент	Сутність	Функція	Зв'язок
1	Якісний та диверсифікований екотуристичний продукт	Пропозиції: екомаршрути, тури, експедиції, екоосвіта	Задоволення потреб різних груп туристів, мінімізація впливу на довкілля	Базується на природних ресурсах, пов'язаний з інфраструктурою (2), маркетингом (4), кадрами (5), виконавцями (6)
2	Спеціалізована «зелена» інфраструктура	Еко-готелі, екомаршрути, центри, прокат еко-спорядження	Комфорт і безпека туристів, підтримка сталого досвіду	Вимагає інвестицій (8), необхідна для продукту (1), дотримується стандартів (9)
3	Ефективне планування та управління	Стратегії, зонування, моніторинг, правила поведінки	Сталість, баланс природи й туризму, координація дій	Базується на наукових даних (5), реалізується владою/ПЗТ (6), впливає на всі компоненти
4	Інтегрований маркетинг та інформація	Брендинг, вебресурси, реклама, співпраця з медіа	Популяризація, інформування, підвищення свідомості	Просуває продукт (1), інфраструктуру (2), потребує ресурсів (8), реалізується суб'єктами (6)
5	Людський потенціал та екоосвіта	Підготовка кадрів, просвіта туристів і місцевих	Якість послуг, свідоме ставлення до природи	Умовою реалізації продукту (1), управління ПЗТ (3), підтримує принципи сталості
6	Система взаємодії суб'єктів	Співпраця влади, ПЗТ, бізнесу, громад, НДІ	Синергія, спільне управління, мобілізація ресурсів	Координує всі інші компоненти, основа функціонування моделі
7	Місцеві громади та місцева економіка	Залучення мешканців до послуг, виробництва, гідів	Справедливість, зайнятість, підтримка збереження природи	Є частиною взаємодії (6), отримують вигоди (10), підтримують сталий розвиток
8	Фінансування та інвестиції	Бюджет, приватні кошти, гранти, доходи з туризму	Сталість, фінансування інфраструктури, маркетингу, освіти	Забезпечує матеріальні компоненти (1, 2, 4, 5)
9	Стандарти, сертифікація, моніторинг	Норми якості, еко-вимоги, постійний моніторинг	Гарантія якості, довіра, зворотний зв'язок для управління	Підтримує сталість, дає дані для планування (3), впливає на продукт (1) та маркетинг (4)

Реалізація даної Моделі має призвести до досягнення наступних бажаних результатів, що зображені на Рис. 2.5.

Очікувані результати від реалізації моделі	Ефективне збереження унікальних природних комплексів Волині.
	Створення конкурентоспроможного, якісного та впізнаваного екотуристичного продукту.
	Значне зростання кількості свідомих екотуристів.
	Збільшення внеску екотуризму в місцеву економіку, зростання доходів та створення нових робочих місць для місцевого населення.
	Підвищення рівня екологічної свідомості населення та відвідувачів.
	Посилення партнерства та співпраці між усіма зацікавленими сторонами.
	Формування позитивного іміджу Волинської області як екотуристичної дестинації.

Рис. 2.5. Очікувані результати від реалізації запропонованої моделі сталого розвитку екотуризму у Волинській області

Розроблено автором

Запропонована Модель сталого розвитку екологічного туризму на Волині є комплексним інструментом, що враховує специфіку регіону та кращі світові практики. Її успішна реалізація вимагає політичної волі, значних інвестицій (як фінансових, так і людських), активної та злагодженої співпраці всіх стейкхолдерів, а також постійного моніторингу та адаптації. Перевагою моделі є її фокус на сталості, що гарантує збереження унікальної природи Волині для майбутніх поколінь, одночасно забезпечуючи соціально-економічні вигоди вже сьогодні. Впровадження такої моделі дозволить Волинській області зайняти провідне місце на карті екотуристичних дестинацій України та Європи.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного в бакалаврській роботі дослідження проблем та перспектив розвитку екологічного туризму у Волинській області можна зробити наступні висновки:

Екологічний туризм як форма сталого туризму передбачає відповідальні подорожі до природних територій, які сприяють збереженню довкілля, підтримують добробут місцевого населення та включають елементи освіти. Основні класифікаційні ознаки видів екологічного туризму дозволяють чітко розрізнити його від інших форм відпочинку на природі.

Ключові методичні підходи до оцінки природно-рекреаційного потенціалу є фундаментальною передумовою для планування екотуристичної діяльності. Екотуризм є не просто відпочинком, а інструментом збереження природи та сталого розвитку територій.

Волинська область має винятковий природно-рекреаційний потенціал, який є міцною передумовою для розвитку екологічного туризму. Наявність унікальних природних комплексів, таких як система Шацьких озер, велична заплава річки Стохід у межах Національного природного парку "Прип'ять-Стохід", обширні поліські ліси та болота, створює ідеальні умови для різноманітних видів екотуристичної діяльності. Високе біорізноманіття, наявність рідкісних видів флори та фауни, а також потенціал для розвитку спостережних та освітніх програм, роблять регіон привабливим для екотуристів.

Однак реалізація цього потенціалу потребує системного та науково обґрунтованого підходу. Необхідні значні інвестиції у розвиток екологічної інфраструктури, ефективне управління природоохоронними територіями, посилення контролю за дотриманням природоохоронного законодавства, активний маркетинг та промоція, а також підвищення екологічної свідомості всіх учасників процесу – від місцевих жителів до туристів.

Аналіз сучасного стану розвитку екологічного туризму у Волинській області показав, що, незважаючи на значний потенціал, галузь перебуває на початковому етапі становлення та стикається з низкою системних проблем.

Основними серед них є:

- Недостатній рівень розвитку спеціалізованої екотуристичної інфраструктури, що проявляється у відсутності достатньої кількості екологічно сертифікованих закладів розміщення, обмеженій мережі пунктів прокату спеціалізованого спорядження та незадовільному облаштуванні екотуристичних маршрутів.
- Обмежена кількість туроператорів, що спеціалізуються саме на екотуризмі, що призводить до відсутності якісних та комплексних пакетних пропозицій.
- Брак системних та якісних екотуристичних продуктів та тематичних турів, що обмежує можливості для диверсифікації пропозиції та залучення різних категорій екотуристів.
- Низький рівень інформаційного забезпечення та маркетингового просування екотуризму, що перешкоджає ефективному позиціонуванню регіону та залученню цільової аудиторії.
- Відсутність чіткої системи обліку та статистики екотуризму, що унеможлиблює об'єктивну оцінку його внеску у регіональну економіку та ускладнює ефективне планування.
- Недостатня координація між усіма зацікавленими сторонами, що призводить до фрагментації зусиль та зниження ефективності реалізації проєктів.
- Потреба у підвищенні екологічної свідомості як місцевого населення, так і самих туристів.
- Обмежені можливості фінансування та залучення інвестицій у "зелену" інфраструктуру та розвиток продуктів. Ці проблеми свідчать про наявність значних бар'єрів, які стримують повноцінний розвиток екотуризму в регіоні.

Визначено, що подолання існуючих проблем та реалізація потенціалу можливі лише за умови впровадження цілеспрямованих стратегічних напрямків розвитку. Серед ключових перспектив та напрямків виділено:

- Максимальне використання та інтеграція унікальних природних переваг регіону (Шацький НПП, Полісся, водно-болотні угіддя) як основної конкурентної переваги.
- Пріоритетний розвиток таких видів екотуризму як водний (байдарки, каное), велосипедний, пішохідний, орнітологічний, фототуризм, науковий туризм та агротуризм з екологічним компонентом.
- Створення нових та системне вдосконалення існуючих екотуристичних маршрутів та продуктів, включаючи розробку транскордонних та тематичних турів.
- Активне залучення інвестицій у розвиток "зеленої" інфраструктури (еко-готелі, садиби, кемпінги, інформаційні візит-центри) та механізмів екологічної сертифікації.
- Активізація маркетингової діяльності через розробку бренду екотуристичної Волині та використання сучасних цифрових інструментів промоції.
- Системний розвиток людського потенціалу через організацію навчальних програм та тренінгів для всіх суб'єктів екотуристичної діяльності.
- Сприяння широкому залученню місцевих громад до екотуристичної діяльності з метою забезпечення їхніх соціально-економічних вигод.
- Посилення співпраці та координації між усіма зацікавленими сторонами.
- Впровадження стандартів та сертифікації в екотуризмі для підвищення якості та довіри.
- Ефективне використання можливостей, пов'язаних з євроінтеграційними процесами України, для залучення ресурсів та туристів.

Стратегічний розвиток екологічного туризму на Волині є багатовекторним процесом, що вимагає скоординованих зусиль та довгострокового бачення. Використання унікальних природних переваг регіону через пріоритетний розвиток спеціалізованих видів екотуризму, створення якісних продуктів, залучення інвестицій у "зелену" інфраструктуру, активізація маркетингової діяльності, розвиток людського потенціалу, посилення співпраці між усіма зацікавленими сторонами, впровадження стандартів та використання можливостей євроінтеграції – це ключові напрямки, реалізація яких дозволить трансформувати значний природний потенціал Волині у сталий та процвітаючий екотуристичний сектор, що сприятиме збереженню унікальної природи та підвищенню якості життя місцевого населення. Успіх цього процесу залежить від послідовності дій, ефективності управління та готовності всіх стейкхолдерів до конструктивної співпраці.

На основі проведеного аналізу та визначених стратегічних напрямків, у роботі запропоновано концептуальну модель сталого розвитку екологічного туризму у Волинській області. Ця модель являє собою інтегрований framework, що базується на центральному компоненті – природній спадщині та ПЗТ, та включає ключові взаємопов'язані компоненти: якісний та диверсифікований екотуристичний продукт, спеціалізовану "зелену" інфраструктуру, ефективну систему планування та управління, інтегрований маркетинг та інформаційне забезпечення, розвиток людського потенціалу та екологічну просвіту, систему взаємодії суб'єктів, залучення місцевих громад, фінансування та інвестиційні механізми, а також систему стандартів, сертифікації та моніторингу. Модель функціонує під керівництвом принципів екологічної стійкості, соціальної справедливості та економічної життєздатності, спрямована на досягнення збереження природи, економічних вигод для громад, підвищення екологічної свідомості та задоволення потреб туристів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-ХІІ (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
2. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992 № 2456-ХІІ (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>
3. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристичні ресурси України : навчальний посібник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2009. 343 с.
6. Васильченко В. В. Екологічний туризм: сутність, принципи та значення. *Географія та туризм*. 2014. Вип. 29. С. 177–183.
7. Вербицька В. В. Екологічний туризм як вид рекреаційної діяльності. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія «Географія»*. 2010. Вип. 20. С. 137–141.
8. Волинська обласна державна адміністрація. Офіційний веб-сайт. Розділ "Туризм". URL: <https://voladm.gov.ua/category/turizm/>
9. Гаврилюк С. П. Формування та розвиток екологічного туризму в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Економіка»*. 2017. Вип. 1 (49). С. 165–170.
10. Герасименко В. Г. Організація туристичного обслуговування : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 376 с.
11. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
12. Досвід розвитку екологічного туризму в національних природних парках України : монографія / В. П. Кудін [та ін.]. Київ : Ліра-К, 2017. 256 с.

- 13.Дубовик О. Д. Методичні підходи до оцінки природно-рекреаційного потенціалу територій. *Економіка природокористування і охорони довкілля*. 2018. № 3. С. 121–128.
- 14.Іващенко І. Г. Еколого-економічні аспекти розвитку туризму в регіонах України. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент»*. 2019. № 10 (81). С. 154–159..
- 15.Кудін В. П. Екологічний туризм в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес»*. 2016. Вип. 248. С. 27–34.
- 16.Лісовий В. М. Природно-заповідний фонд Волині: стан та проблеми використання у рекреаційній діяльності. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Географія*. 2017. № 2. С. 104–110.
- 17.Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Офіційний веб-сайт. Розділ "Природно-заповідний фонд". URL: <https://mepr.gov.ua/>
- 18.Мороз О. В. Екологічний туризм як чинник сталого розвитку сільських територій Волинської області. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. Економіка*. 2019. Вип. 95. С. 147–154.
- 19.Писаревський І. М. Екологічний туризм в системі туристичної діяльності регіону. *Бізнес Інформ*. 2016. № 9. С. 279–283.
- 20.Положення про регіональний ландшафтний парк «Прип'ять-Стохід» : Рішення Волинської обласної ради від 16.03.2007 № 9/24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0433-07>
- 21.Садова С. В. Екологічний туризм як напрям соціально-економічного розвитку гірських регіонів. *Географія та туризм*. 2013. Вип. 27. С. 110–116.

22. Самійленко Л. І., Рудяченко І. В. Природно-рекреаційний потенціал Волинської області та перспективи його використання для розвитку туризму. *Вісник Луцького національного технічного університету*. 2018. Вип. 3 (67). С. 148–154.
23. Топчієв О. Г., Ігнатенко І. І. Туристичний потенціал та його оцінка. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Географічні та геологічні науки»*. 2012. Т. 17. Вип. 2 (16). С. 98–105.
24. Туристичний збір на Волині за 2023 рік у порівнянні з 2022 зріс майже у два рази [https URL:://voladm.gov.ua/new/turistichniy-zbir-na-volini-za-2023-rik-u-porivnyanni-z-2022-zris-mayzhe-u-dva-razi/](https://voladm.gov.ua/new/turistichniy-zbir-na-volini-za-2023-rik-u-porivnyanni-z-2022-zris-mayzhe-u-dva-razi/)
25. У Луцьку збільшилась кількість туристів URL: <https://www.volyn.com.ua/news/283086-u-lutsku-zbilshylas-kilkist-turystiv>
26. У 2024 році у Луцьку збільшилась кількість туристів URL: <https://www.volynpost.com/news/248766-u-2024-roci-u-lucku-zbilshylas-kilkist-turystiv>
27. Шацький національний природний парк. URL: <https://shatsk.org.ua/>
28. Шевчук М. Я. Методичні підходи до оцінки та управління розвитком екологічного туризму. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 4. С. 176–187
29. Buckley, R. (2009). *Ecotourism: Principles and practices*. Wallingford, UK: CABI. DOI: 10.1079/9781845937415.0000
30. Higham, J., & Lück, M. (Eds.). (2018). *Sustainable Tourism: A Global Perspective* (3rd ed.). Routledge. DOI: 10.4324/9781315147571
31. Wearing, S., & Neil, J. (2009). *Ecotourism: Impacts, Potentials and Possibilities*. Elsevier. DOI: 10.1016/C2009-0-17983-4
32. Weaver, D. B. (Ed.). (2001). *The encyclopedia of ecotourism*. Wallingford, UK: CABI. DOI: 10.1079/9780851993683.0000
33. The International Ecotourism Society (TIES). URL: <https://ecotourism.org/>
34. UNWTO Global Code of Ethics for Tourism. URL: <https://www.unwto.org/>
35. IUCN (Міжнародна спілка охорони природи). URL: <https://iucn.org/>

- 36.GSTC (Global Sustainable Tourism Council). GSTC Criteria for Destinations / Hotels / Tour Operators. URL: <https://www.gstcouncil.org/>
- 37.ISO (Міжнародна організація зі стандартизації). ISO 21401:2018 – Sustainability management system for accommodation establishments. URL: <https://www.iso.org/>
- 38.Global Ecotourism Network (GEN). URL: <https://www.globalecotourismnetwork.org/>

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин
та туристичного бізнесу»
Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу

ВІДГУК НАУКОВОГО КЕРІВНИКА

на кваліфікаційну бакалаврську роботу студентки спеціальності
242 «Туризм»
Бурдовіциної Діани Андріївни
на тему: «Проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в
Волинській області»

«2» червня 2025 р.
м. Харків

Актуальність обраної теми зумовлена зростаючим інтересом до екологічного туризму як важливої складової сталої економіки та необхідністю дослідження регіональних особливостей його розвитку. Екологічний туризм відіграє ключову роль у збереженні природних ресурсів, підвищенні екологічної свідомості населення та забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку територій. Волинська область має значний природно-рекреаційний потенціал, що робить її привабливою для екотуризму, проте існують певні проблеми, які потребують системного аналізу та розробки шляхів їх подолання.

Структура роботи відповідає темі дослідження, яка у передбаченому для даної роботи обсягу розкрита повністю. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

У першому розділі студентка Бурдовіцина Д.А. глибоко дослідила сутність та зміст екологічного туризму, представила розгорнуту класифікацію його видів, а також проаналізувала методичні підходи до оцінки потенціалу екологічного туризму. Це дозволило сформуванню міцну теоретичну базу для подальшого аналізу.

У другому розділі студентка провела детальний аналіз природно-рекреаційного потенціалу Волинської області як передумови розвитку екологічного туризму. На основі зібраних даних було здійснено всебічний аналіз сучасного стану та існуючих проблем розвитку екологічного туризму в регіоні, а також виявлено та обґрунтовано перспективи його подальшого розвитку.

Результати наукового дослідження Бурдовіциної Д.А. несуть теоретичне та практичне значення для визначення стратегічних напрямків розвитку екологічного туризму у Волинській області.

Бурдовіцина Д.А. проявила себе як відповідальний, наполегливий та ініціативний студент, демонструючи глибокі знання з обраної проблематики та вміння самостійно працювати з науковою літературою.

Представлена робота відповідає висунутим вимогам та рекомендується до захисту в Екзаменаційну комісію.

Науковий керівник:

к.е.н, доцент

Ірина ШАМАРА

Харківський національний
університет імені В.Н Каразіна

Екзаменаційній комісії
із захисту дипломних робіт
спеціальності 242
«Туризм»

ЗОВНІШНЯ РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну бакалаврську роботу студента спеціальності
242 «Туризм»
Бурдовіциної Діани Андріївни
на тему: «Проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в
Волинській області»

Дипломна робота, присвячена дослідженню проблем та перспектив розвитку екологічного туризму у Волинській області, є надзвичайно актуальною в контексті глобальних тенденцій сталого розвитку та зростання інтересу до відповідального туризму. Волинська область, з її унікальним природним потенціалом, має значні передумови для формування розвиненої екологічної туристичної інфраструктури, проте її розвиток стикається з низкою викликів. Ця робота глибоко аналізує ці аспекти, пропонуючи комплексний погляд на досліджувану проблематику.

Дипломна робота Бурдовіциної Д.А. складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел. Структура роботи є логічною та послідовною, що дозволяє повною мірою розкрити заявлену тему. Мета та завдання, поставлені в роботі, досягнуті у повному обсязі, а отримані результати мають як теоретичне, так і практичне значення.

Перший розділ роботи присвячений ґрунтовному дослідженню теоретико-методологічних засад розвитку екологічного туризму, всебічно розкриває понятійний апарат, розглядаються різні підходи до визначення екологічного туризму та його ключові характеристики. Цей розділ свідчить про значний обсяг опрацьованої теоретичної літератури та вміння Бурдовіциної Д. А. систематизувати та узагальнювати наукові знання.

Другий розділ роботи присвячений безпосередньому аналізу сучасного стану, проблем та перспектив розвитку екологічного туризму у Волинській

області, детально описано унікальні природні ресурси регіону, що створюють сприятливі умови для екотуризму. Підрозділ присвячений аналізу сучасного стану та проблем розвитку екологічного туризму в регіоні містить критичний аналіз існуючих викликів, таких як недосконалість інфраструктури, недостатня популяризація, проблеми з фінансуванням та відсутність комплексного підходу до розвитку. Бурдовіцина Д.А. чітко ідентифікує ключові перешкоди, що стоять на шляху розвитку екологічного туризму в регіоні. Запропоновано конкретні шляхи та рекомендації щодо подолання виявлених проблем та ефективного використання наявного потенціалу. Ці пропозиції є обґрунтованими та можуть бути використані органами місцевого самоврядування та суб'єктами туристичної діяльності.

В цілому, дипломна робота є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке демонструє здатність Бурдовіциної Д.А. до глибокого аналізу та синтезу інформації, а також про високий рівень володіння дослідницькими методами та вміння формулювати обґрунтовані висновки та рекомендації. Наукові положення та висновки, отримані в ході написання роботи, мають важливе значення для розробки стратегій розвитку екологічного туризму як у Волинській області, так і в Україні загалом.

Істотних недоліків бакалаврська робота не містить. Представлене дослідження повністю відповідає встановленим вимогам до робіт відповідного кваліфікаційного рівня. За умови успішного захисту в Екзаменаційній комісії, робота заслуговує на високу оцінку «відмінно» (90 балів).

Рецензент:

канд. екон. наук, доцент
кафедри готельно-ресторанного бізнесу
та харчових технологій
Харківського національного
університету імені В.Н.Каразіна

Ольга БІЛОВСЬКА

